

ਪਉੜੀ ੧੪

ਜਾਣ-ਪਛਾਣ

ਚਉਦਵੀਂ ਪਉੜੀ ਨਾਲ ੨ ਸਲੋਕ ਦਰਜ ਹਨ। ਪਹਿਲੇ ਸਲੋਕ ਦੀਆਂ ੮ ਅਤੇ ਦੂਜੇ ਦੀਆਂ ੧੦ ਤੁਕਾਂ ਹਨ। ਪਹਿਲੇ ਸਲੋਕ ਵਿਚ ਉਚੇ ਲਮੇ ਪਰ ਫੁੱਲਾਂ, ਫਲਾਂ ਤੇ ਪੱਤਿਆਂ ਦੇ ਪੱਖੋਂ ਨਿਕਮੇ ਸਿੰਮਲ ਰੁਖ ਦੇ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟਾਂਤ ਰਾਹੀਂ ਨਿਮਰਤਾ ਧਾਰਣ ਕਰਨ ਦਾ ਉਪਦੇਸ਼ ਹੈ। ਦੂਜਾ ਸਲੋਕ ਪੂਰਨ ਭਰੋਸੇ ਨਾਲ ਪ੍ਰਭੂ ਦੀ ਪ੍ਰੇਮ-ਭਗਤੀ ਨੂੰ ਹੀ ਮਨੁਖਾ ਜੀਵਨ ਦਾ ਦਰੁਸਤ ਮਾਰਗ ਦਰਸਾਉਂਦਾ ਅਤੇ ਇਸ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਹੋਰ ਵਿਖਾਵੇ ਦੇ ਕਰਮ-ਕਾਂਡੀ ਸਾਧਨਾਂ ਨੂੰ ਫਜ਼ੂਲ ਮੰਨਦਾ ਹੈ। ਪਉੜੀ ਵਿਚ ਜ਼ਿਕਰ ਹੈ ਕਿ ਮਨੁਖ ਜਿਸ ਸਰੀਰਕ ਸੁਹੱਪਣ ਤੇ ਮਾਇਕੀ ਦੌਲਤ ਉਪਰ ਮਾਣ ਕਰਦਾ ਅਤੇ ਉਸ ਦੀ ਖਾਤਰ ਦੂਜਿਆਂ ਨਾਲ ਮਾੜਾ ਵਿਹਾਰ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਸਭ ਕੁਝ ਮਨੁਖ ਨੇ ਇਥੇ ਹੀ ਛੱਡ ਕੇ ਤੁਰ ਜਾਣਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਮਾੜੇ ਕੰਮ ਕਰਕੇ ਕੇਵਲ ਪਛਤਾਵਾ ਹੀ ਪੱਲੇ ਪੈਂਦਾ ਹੈ।

ਸਲੋਕ ਮ:੧॥

ਸਿੰਮਲ ਰੁਖੁ ਸਰਾਇਰਾ ਅਤਿ ਦੀਰਘ ਅਤਿ ਮੁਚੁ॥

ਓਇ ਜਿ ਆਵਹਿ ਆਸ ਕਰਿ ਜਾਹਿ ਨਿਰਾਸੇ ਕਿਤੁ॥

ਫਲ ਫਿਕੇ ਫੁਲ ਬਕਬਕੇ ਕੰਮਿ ਨ ਆਵਹਿ ਪਤੁ॥

ਮਿਠਤੁ ਨੀਵੀ ਨਾਨਕਾ ਗੁਣ ਚੰਗਿਆਈਆ ਤਤੁ॥

ਸਭੁ ਕੇ ਨਿਵੈ ਆਪ ਕਉ ਪਰ ਕਉ ਨਿਵੈ ਨ ਕੋਇ॥

ਧਰਿ ਤਾਰਾਜੂ ਤੇਲੀਐ ਨਿਵੈ ਸੁ ਗਉਰਾ ਹੋਇ॥

ਅਪਰਾਧੀ ਦੂਣਾ ਨਿਵੈ ਜੇ ਹੰਤਾ ਮਿਰਗਾਹਿ॥

ਸੀਸਿ ਨਿਵਾਇਐ ਕਿਆ ਥੀਐ ਜਾ ਰਿਦੈ ਕੁਸੁਧੇ ਜਾਹਿ॥੧॥

ਸ਼ਾਬਦਕ ਅਨੁਵਾਦ

ਸਿੰਮਲ ਦਾ ਰੁਖ ਤੀਰ ਵਰਗਾ ਸਿੱਧਾ, ਬਹੁਤ ਲੰਮਾ (ਤੇ) ਬਹੁਤ ਵਿਸ਼ਾਲ (ਹੁੰਦਾ) ਹੈ।

(ਪਰ) ਉਹ ਜਿਹੜੇ (ਪੰਛੀ ਇਸ ਦੇ ਫਲ-ਫੁੱਲ ਖਾਣ ਦੀ) ਆਸ ਕਰ ਕੇ ਆਉਂਦੇ ਹਨ, ਨਿਰਾਸ ਕਿਉਂ ਜਾਂਦੇ ਹਨ?

(ਕਿਉਂਕਿ ਇਸ ਦੇ) ਫਲ ਫਿਕੇ ਤੇ ਫੁੱਲ ਬੇਸੁਆਦੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ; (ਤੇ ਇਸ ਦੇ) ਪੱਤੇ (ਵੀ ਕਿਸੇ) ਕੰਮ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦੇ।

ਹੇ ਨਾਨਕ! ਮਿਠਾਸ ਨੀਵਿਆਂ ਵਿਚ (ਹੁੰਦੀ) ਹੈ, (ਇਹੀ ਸਾਰੇ) ਗੁਣਾਂ ਤੇ ਚੰਗਿਆਈਆਂ ਦਾ ਤੱਤ-ਸਾਰ ਹੈ।

ਹਰ ਕੋਈ ਆਪਣੇ (ਨਿਜੀ ਸੁਆਰਥ) ਲਈ ਹੀ ਨਿਵਦਾ ਹੈ, ਦੂਜੇ ਲਈ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਨਿਵਦਾ।

(ਪਰ ਜੇ) ਤਰਾਜੂ 'ਤੇ ਰਖ ਕੇ ਤੋਲਿਆ ਜਾਏ (ਤਾਂ ਪਤਾ ਲਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਜੋ) ਨਿਵਦਾ ਹੈ, ਉਹ (ਹੀ) ਭਾਰਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

(ਪਰ ਇਕ) ਸ਼ਿਕਾਰੀ ਦੁੱਗਣਾ ਨਿਵਦਾ ਹੈ, ਜਿਹੜਾ ਹਿਰਨਾਂ ਨੂੰ ਮਾਰਦਾ ਹੈ।

(ਇਸ ਲਈ, ਨਿਰਾ ਕਿਸੇ ਦੇ) ਸੀਸ ਨਿਵਾਉਣ ਨਾਲ ਕੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਜੇ ਦਿਲੋਂ (ਉਹ) ਖੋਟੇ (ਹੀ) ਤੁਰੇ ਫਿਰਨ?

ਭਾਵਾਰਥਕ-ਸਿਰਜਣਾਤਮਕ ਅਨੁਵਾਦ

ਸਿੰਮਲ ਦਾ ਰੁਖ ਵੇਖਣ ਨੂੰ ਤੀਰ ਵਰਗਾ ਸਿੱਧਾ, ਬਹੁਤ ਲੰਮਾ ਤੇ ਵਿਸ਼ਾਲ ਨਜ਼ਰ ਆਉਂਦਾ ਹੈ।¹

ਪਰ ਉਹ ਜਿਹੜੇ ਪੰਛੀ ਇਸ ਦੇ ਫਲ-ਫੁੱਲ ਖਾਣ ਦੀ ਆਸ ਧਾਰ ਕੇ ਇਸ ਕੋਲ ਆਉਂਦੇ ਹਨ, ਉਹ ਭਲਾ ਨਿਰਾਸ਼ ਹੋ ਕੇ ਕਿਉਂ ਪਰਤਦੇ ਹਨ?

ਕਿਉਂਕਿ ਸਿੰਮਲ ਦੇ ਫਲ ਫਿਕੇ ਤੇ ਫੁੱਲ ਬੇਸੁਆਦੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਇਸ ਦੇ ਪੱਤੇ ਵੀ ਪੰਛੀਆਂ ਦੇ ਕਿਸੇ ਕੰਮ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦੇ। ਹੇ ਨਾਨਕ! ਨੀਵੇਂ ਹੋਕੇ ਰਹਿਣ ਵਾਲਿਆਂ ਵਿਚ ਹੀ ਮਿਠਾਸ ਹੁੰਦੀ ਹੈ; ਨਿਮਰਤਾ ਵਿਚ ਵਿਚਰਨਾ ਹੀ ਸਾਰੇ ਗੁਣਾਂ ਤੇ ਨੇਕੀਆਂ ਦਾ ਨਿਚੋੜ ਹੈ।²

ਹਰ ਕੋਈ ਆਪਣੇ ਸੁਆਰਥ ਲਈ ਹੀ ਨਿਉਂਦਾ ਹੈ; ਕਿਸੇ ਦੂਜੇ ਲਈ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਨੀਵਾਂ ਹੁੰਦਾ।

ਪਰ ਜੇ ਤਰਾਜੂ 'ਤੇ ਰਖ ਕੇ ਕੁਝ ਤੋਲਿਆ ਜਾਏ ਤਾਂ ਪਤਾ ਲਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਤਰਾਜੂ ਦਾ ਜਿਹੜਾ ਪਲੜਾ ਨਿਵਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਹੀ ਭਾਰਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਪਰ ਇਕ ਸ਼ਿਕਾਰੀ, ਜਿਹੜਾ ਹਿਰਨਾਂ ਨੂੰ ਮਾਰਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਨਿਸ਼ਾਨਾ ਬੰਨ੍ਹਣ ਵੇਲੇ ਦੁਗਣਾ ਨਿਵਦਾ ਹੈ।

ਇਸ ਲਈ, ਨਿਰਾ ਕਿਸੇ ਦੇ ਸਿਰ ਨਿਵਾਉਣ ਨਾਲ ਕੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਜੇਕਰ ਦਿਲੋਂ ਉਹ ਮੈਲੇ ਹੀ ਤੁਰੇ ਫਿਰਨ?

1 ਉਚਾ ਲੰਮਾ ਝੰਟਲਾ ਵਿਚਿ ਬਾਗ ਦਿਸੰਦਾ। ਮੋਟਾ ਮੁਢੁ ਪਤਾਲਿ ਜੜਿ ਬਹੁ ਗਰਬ ਕਰੰਦਾ। ਪਤ ਸੁਪਤਰ ਸੋਹਣੇ ਵਿਸਥਾਰੁ ਬਣੰਦਾ। ਫੁਲ ਰਤੇ ਫਲ ਬਕਬਕੇ ਹੋਇ ਅਫਲ ਫਲੰਦਾ। ਸਾਵਾ ਤੋਤਾ ਚੁਹਚੁਹਾ ਤਿਸੁ ਦੇਖਿ ਭੁਲੰਦਾ। ਪਿਛੇ ਦੇ ਪਛੁਤਾਇਦਾ ਓਹੁ ਫਲੁ ਨ ਲਹੰਦਾ ॥੧੦॥ -ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ, ਵਾਰ ੩੬ ਪਉੜੀ ੧੦

2 ਇਸ ਤੁਕ ਦਾ ਅਰਥ ਇਉਂ ਵੀ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ: 'ਹੇ ਨਾਨਕ! ਮਿਠਾਸ ਤੇ ਨਿਮਰਤਾ ਹੀ ਸਾਰੇ ਗੁਣਾਂ ਤੇ ਨੇਕੀਆਂ ਦਾ ਨਿਚੋੜ ਹੈ।' ਪਰ ਸ਼ਬਦ 'ਨੀਵੀ' (ਨੀਵਿਆਂ ਵਿਚ) ਇਨ੍ਹਾਂ ਅਰਥਾਂ ਵਿਚ ਰੁਕਾਵਟ ਬਣਦਾ ਹੈ। ਦੂਜਾ, ਪ੍ਰਸੰਗ ਅਨੁਸਾਰ ਵੀ ਸਿੰਮਲ ਦੇ ਉਚੇ (ਹੰਕਾਰੀ) ਹੋਣ ਦਾ ਸਿਕਰ ਕਰਕੇ ਕਿਹਾ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਆਪਣੇ ਉਚੇ ਲੰਮੇ ਹੋਣ ਦੇ ਹੰਕਾਰ ਕਾਰਨ ਉਹ ਮਿਠਾਸ ਤੋਂ ਵਾਂਝਾ ਹੈ। ਮਿਠਾਸ ਨੀਵਿਆਂ ਅਰਥਾਤ ਨੀਵੇਂ ਹੋ ਕੇ ਰਹਿਣ ਵਾਲਿਆਂ ਵਿਚ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਨਿਮਰਤਾ ਹੀ ਸਾਰੇ ਗੁਣਾਂ ਤੇ ਨੇਕੀਆਂ ਦਾ ਤੱਤ ਹੈ। ਅਗਲੀ ਤੁਕ 'ਨਿਵੈ ਸੁ ਗਉਰਾ ਹੋਇ' ਵਿਚ ਵੀ ਇਸ ਗੱਲ (ਨਿਮਰਤਾ) ਦੀ ਹੀ ਪੁਸ਼ਟੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਅਖੀਰਲੀਆਂ ਤੁਕਾਂ (ਅਪਰਾਧੀ ਦੂਣਾ ਨਿਵੈ ਜੇ ਹੰਤਾ ਮਿਰਗਾਹਿ॥ ਸੀਸਿ ਨਿਵਾਇਐ ਕਿਆ ਥੀਐ ਜਾ ਰਿਦੈ ਕੁਸੁਧੇ ਜਾਹਿ॥੧॥) ਵਿਚ ਵੀ ਸ਼ਿਕਾਰੀ ਦੇ ਝੂਠੇ 'ਨਿਵਣ' ਦਾ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟਾਂਤ ਦੇ ਕੇ ਸਾਵਧਾਨ ਕੀਤੀ ਹੈ ਕਿ ਜੇ ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ ਖੋਟ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਨਿਵਣਾ ਵੀ ਕੋਈ ਅਰਥ ਨਹੀਂ ਰਖਦਾ।

ਪਦ ਅਰਥ

ਸਿੰਮਲ = ਸਿੰਮਲ (ਦਾ)।

ਨਾਂਵ, ਸਬੰਧ ਕਾਰਕ; ਪੁਲਿੰਗ, ਇਕਵਚਨ।

ਪੁਰਾਤਨ ਪੰਜਾਬੀ - ਸਿੰਮਲ/ਸਿੰਬਲ; ਬੰਗਾਲੀ - ਸਿਮੁਲ; ਪ੍ਰਾਕ੍ਰਿਤ - ਸਿੰਬਲਿ/ਸਿੰਭਲਿ/ਸੰਬਲਿ; ਪਾਲੀ - ਸਿਮਬਲਿ; ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ - ਸਿੰਬਲ (ਸਿੰਮਕਲ - ਕਿਸੇ ਰੁਖ ਦੇ ਫੁੱਲ ਜਾਂ ਫਲ), ਸ਼ਲਮਲਿਹ (ਸ਼ਲਮਲਿ: - ਸਿੰਬਲ ਦਾ ਰੁਖ)।

ਰੁਖੁ = ਰੁਖ, ਦਰਖਤ।

ਨਾਂਵ, ਕਰਤਾ ਕਾਰਕ; ਪੁਲਿੰਗ, ਇਕਵਚਨ।

ਅਪਭ੍ਰੰਸ਼ - ਰੁਖੁ; ਪ੍ਰਾਕ੍ਰਿਤ/ਪਾਲੀ - ਰੁਕ੍ਖ; ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ - ਰੁਕ੍ਸ਼ਹ (ਰੁਕ੍ਸ਼: - ਬਿਰਖ, ਦਰਖਤ)।

ਸਰਾਇਰਾ = ਸਰ ਵਰਗਾ, ਤੀਰ ਵਰਗਾ ਸਿੱਧਾ।

ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ (ਰੁਖੁ ਦਾ), ਕਰਤਾ ਕਾਰਕ; ਪੁਲਿੰਗ, ਇਕਵਚਨ।

ਅਪਭ੍ਰੰਸ਼/ਪ੍ਰਾਕ੍ਰਿਤ - ਸਰ; ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ - ਸਰਹ (ਸਰ: - ਬਾਣ, ਤੀਰ)।

ਅਤਿ ਦੀਰਘ = ਬਹੁਤ ਵੱਡਾ, ਬਹੁਤ ਲੰਮਾ।

ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ (ਸਿੰਮਲ ਰੁਖੁ ਦਾ), ਕਰਤਾ ਕਾਰਕ; ਪੁਲਿੰਗ, ਇਕਵਚਨ।

ਬ੍ਰਜ - ਅਤਿ; ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ - ਅਤਿ (ਅਤਿ - ਬਹੁਤਾ, ਵਾਧੂ ਦਾ, ਪ੍ਰਮੁਖ; ਇਕ ਅਗੇਤਰ) + ਪੁਰਾਤਨ ਪੰਜਾਬੀ/ਅਪਭ੍ਰੰਸ਼ - ਦੀਰਘ;

ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ - ਦੀਰ੍ਘ (ਦੀਰ੍ਥ - ਲੰਬਾ, ਉਚਾ; ਚਿਰਕਾਲੀਨ)।

ਅਤਿ ਮੁਚੁ = ਬਹੁਤ ਮੋਟਾ, ਵਿਸ਼ਾਲ।

ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ (ਸਿੰਮਲ ਰੁਖੁ ਦਾ), ਕਰਤਾ ਕਾਰਕ; ਪੁਲਿੰਗ, ਇਕਵਚਨ।

ਬ੍ਰਜ - ਅਤਿ; ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ - ਅਤਿ (ਅਤਿ - ਬਹੁਤਾ, ਵਾਧੂ ਦਾ, ਪ੍ਰਮੁਖ; ਇਕ ਅਗੇਤਰ) + ਸਿੰਧੀ - ਮੁਚੁ (ਗੰਢ, ਢੇਰ), ਮੁਚੇ

(ਵਾਲਾਂ ਜਾਂ ਘਾਹ ਦਾ ਗੁੱਛਾ); ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ - ਮੁੱਚ (ਸੁਚੁ - ਗੰਢ)।

ਓਇ = ਉਹ (ਪੰਛੀ)।

ਪੜਨਾਂਵ, ਕਰਤਾ ਕਾਰਕ; ਅਨ ਪੁਰਖ, ਪੁਲਿੰਗ, ਬਹੁਵਚਨ।

ਅਪਭ੍ਰੰਸ਼ - ਓਇ/ਓਹ; ਪ੍ਰਾਕ੍ਰਿਤ - ਅਹੋ; ਪਾਲੀ/ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ - ਅਸੁ (ਅਸੁ - ਇਹ/ਉਹ)।

ਜਿ = ਜਿਹੜੇ।

ਪੜਨਾਂਵ, ਕਰਤਾ ਕਾਰਕ; ਅਨ ਪੁਰਖ, ਪੁਲਿੰਗ, ਬਹੁਵਚਨ।

ਮੈਥਿਲੀ - ਜਿ; ਲਹਿੰਦੀ/ਅਪਭ੍ਰੰਸ਼/ਪ੍ਰਾਕ੍ਰਿਤ - ਜੋ; ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ - ਯਹ (ਯ: - ਜਿਹੜਾ)।

ਆਵਹਿ = ਆਉਂਦੇ ਹਨ।

ਕਿਰਿਆ, ਵਰਤਮਾਨ ਕਾਲ; ਅਨ ਪੁਰਖ, ਪੁਲਿੰਗ, ਬਹੁਵਚਨ।

ਅਪਭ੍ਰੰਸ਼ - ਆਵਹਿ; ਪ੍ਰਾਕ੍ਰਿਤ - ਆਵੀਤ; ਪਾਲੀ - ਆਯਾਂਤਿ; ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ - ਆਯਾਂਤਿ (ਆਯਾਨ੍ਤਿ - ਆਉਂਦੇ ਹਨ, ਪਹੁੰਚਦੇ ਹਨ)।

ਆਸ = ਆਸ, ਉਮੀਦ।

ਨਾਂਵ, ਕਰਮ ਕਾਰਕ; ਇਸਤਰੀ ਲਿੰਗ, ਇਕਵਚਨ।

ਪੁਰਾਤਨ ਮਾਰਵਾੜੀ/ਅਪਭ੍ਰੰਸ਼ - ਆਸ (ਆਸ); ਪ੍ਰਾਕ੍ਰਿਤ/ਪਾਲੀ - ਆਸਾ (ਆਸ, ਉਮੀਦ); ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ - ਆਸਸ੍ (ਆਸਸ੍ - ਇਛਾ, ਉਮੀਦ)।

ਕਰਿ = ਕਰ ਕੇ, ਧਾਰ ਕੇ।

ਪੂਰਬ ਪੂਰਣ ਕਿਰਦੰਤ (ਕਿਰਿਆ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ)।

ਪੁਰਾਤਨ ਪੰਜਾਬੀ/ਅਪਭ੍ਰੰਸ਼ - ਕਰਿ (ਕਰ ਕੇ); ਪ੍ਰਾਕ੍ਰਿਤ - ਕਰਿਏ; ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ - ਕਰੋਤਿ (ਕਰੋਤਿ - ਕਰਦਾ ਹੈ)।

ਜਾਹਿ = ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਪਰਤ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਕਿਰਿਆ, ਵਰਤਮਾਨ ਕਾਲ; ਅਨ ਪੁਰਖ, ਪੁਲਿੰਗ, ਬਹੁਵਚਨ।

ਅਪਭ੍ਰੰਸ਼ - ਜਾਹੀ/ਜਾਹਿ/ਜਾਸਿ; ਪ੍ਰਾਕ੍ਰਿਤ - ਜਾਇ/ਜਾਂਤਿ; ਪਾਲੀ - ਜਾਇ/ਜਾਂਤਿ; ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ - ਯਾੰਤਿ (ਯਾਨ੍ਤਿ - ਜਾਂਦੇ ਹਨ)।

ਨਿਰਾਸੇ = ਨਿਰ-ਆਸੇ, ਨਿਰਾਸ ਹੋ ਕੇ।

ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ (ਓਇ ਜਿ ਦਾ), ਕਰਤਾ ਕਾਰਕ; ਅਨ ਪੁਰਖ, ਪੁਲਿੰਗ, ਬਹੁਵਚਨ।

ਪੁਰਾਤਨ ਪੰਜਾਬੀ - ਨਿਰਾਸ਼ੋ/ਨਿਰਾਸ; ਸਿੰਧੀ - ਨਿਰਾਸੋ; ਅਪਭ੍ਰੰਸ਼ - ਨਿਰਾਸ; ਪ੍ਰਾਕ੍ਰਿਤ - ਨਿਰਾਸ/ਨਿਰਾਸੋ; ਪਾਲੀ - ਨਿਰਾਸ;
ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ - ਨਿਰਾਸ (ਨਿਰਾਸ਼ - ਆਸ ਰਹਿਤ)।

ਕਿਤੁ = ਕਿਉਂ, ਕਿਸ ਕਾਰਨ?

ਕਿਰਿਆ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ^੩

ਬ੍ਰਜ - ਕਿਤੁ; ਅਪਭ੍ਰੰਸ਼ - ਕਿੱਤ/ਕਿੱਤੁ; ਪ੍ਰਾਕ੍ਰਿਤ - ਕਿੱਤੋ; ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ - ਕੁਤਹ (ਕੁਤ: - ਕਿਥੋਂ, ਕਿਸ ਲਈ)।

ਫਲ = ਫਲ।

ਨਾਂਵ, ਕਰਤਾ ਕਾਰਕ; ਪੁਲਿੰਗ, ਬਹੁਵਚਨ।

ਲਹਿੰਦੀ/ਰਾਜਸਥਾਨੀ/ਅਪਭ੍ਰੰਸ਼ - ਫਲ; ਪ੍ਰਾਕ੍ਰਿਤ/ਪਾਲੀ - ਫਲ (ਫਲ, ਸਿੱਟਾ); ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ - ਫਲ (ਫਲ - ਫਲ, ਦਾਣਾ, ਫਲ ਦਾ ਬੀਜ)।

ਫਿਕੇ = ਫਿਕੇ।

ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ (ਫਲ ਦਾ), ਕਰਤਾ ਕਾਰਕ; ਪੁਲਿੰਗ, ਬਹੁਵਚਨ।

ਲਹਿੰਦੀ - ਫਿੱਕਾ; ਸਿੰਧੀ - ਫਿਕੋ (ਸਵਾਦਹੀਨ, ਫਿਕਾ); ਕਸ਼ਮੀਰੀ - ਫਿਰਿਕ (ਥੋਥਾ); ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ - ਫਿੱਕ (ਫਿਕਕ - ਦਾਗੀ, ਨੁਕਸਦਾਰ, ਅਪੂਰਨ)।

ਫੁਲ = ਫੁੱਲ।

ਨਾਂਵ, ਕਰਤਾ ਕਾਰਕ; ਪੁਲਿੰਗ, ਬਹੁਵਚਨ।

ਲਹਿੰਦੀ - ਫੁੱਲ; ਸਿੰਧੀ - ਫੁੱਲੁ; ਅਪਭ੍ਰੰਸ਼/ਪ੍ਰਾਕ੍ਰਿਤ/ਪਾਲੀ - ਫੁੱਲ (ਫੁੱਲ); ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ - ਫੁੱਲ (ਫੁਲਕ - ਫੈਲਿਆ ਹੋਇਆ, ਫੁੱਲਾਂ ਦਾ ਖਿੜਾਅ)।

ਬਕਬਕੇ = ਬੇਸੁਆਦੇ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਖਾ ਕੇ ਉਲਟੀ ਆਵੇ ਜਾਂ ਜੀਅ ਕੱਚਾ-ਕੱਚਾ ਹੋਵੇ।

ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ (ਫੁੱਲ ਦਾ), ਕਰਤਾ ਕਾਰਕ; ਪੁਲਿੰਗ, ਬਹੁਵਚਨ।

³ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਵਾਚੀ ਕਿਰਿਆ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ।

ਪੁਰਾਤਨ ਪੰਜਾਬੀ - ਬਕਬਕਾ⁴ (ਬੇਸੁਆਦਾ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਖਾ ਕੇ ਉਲਟੀ ਆਵੇ ਜਾਂ ਜੀਅ ਕੱਚਾ-ਕੱਚਾ ਹੋਵੇ)।⁵

ਕੀਮ = ਕੰਮ ਵਿਚ।

ਨਾਂਵ, ਅਧਿਕਰਣ ਕਾਰਕ; ਪੁਲਿੰਗ, ਇਕਵਚਨ।

ਲਹਿੰਦੀ/ਅਪਭ੍ਰੰਸ਼ - ਕੰਮ; ਪ੍ਰਾਕ੍ਰਿਤ - ਕੰਮਣ/ਕੰਮ/ਕੰਮਾ; ਪਾਲੀ - ਕੰਮ; ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ - ਕਰਮਨ੍ (ਕਰਮਨ੍ - ਕੰਮ, ਕਾਰਜ)।

ਨ = ਨਾ, ਨਹੀਂ।

ਨਿਪਾਤ।

ਪੁਰਾਤਨ ਪੰਜਾਬੀ - ਨਾ/ਨ; ਮਾਰਵਾੜੀ/ਅਵਧੀ/ਲਹਿੰਦੀ/ਸਿੰਧੀ/ਕਸ਼ਮੀਰੀ/ਅਪਭ੍ਰੰਸ਼ - ਨ; ਪ੍ਰਾਕ੍ਰਿਤ - ਣਅ/ਣਾ; ਪਾਲੀ - ਨਾ/ਨ;
ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ - ਨਹ (ਜ: - ਨਹੀਂ, ਨਿਖੇਧ-ਬੋਧਕ)।

ਆਵਹਿ = (ਕੰਮ) ਆਉਂਦੇ ਹਨ।

ਕਿਰਿਆ, ਵਰਤਮਾਨ ਕਾਲ; ਅਨ ਪੁਰਖ, ਪੁਲਿੰਗ, ਬਹੁਵਚਨ।

ਅਪਭ੍ਰੰਸ਼ - ਆਵਹਿ; ਪ੍ਰਾਕ੍ਰਿਤ - ਆਵੀਤ; ਪਾਲੀ - ਆਯਾਂਤਿ; ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ - ਆਯਾਂਤਿ (ਆਯਾਨ੍ਤਿ - ਆਉਂਦੇ ਹਨ, ਪਹੁੰਚਦੇ ਹਨ)।

ਪਤ = ਪੱਤੇ।

ਨਾਂਵ, ਕਰਮ ਕਾਰਕ; ਪੁਲਿੰਗ, ਬਹੁਵਚਨ।

ਪੁਰਾਤਨ ਪੰਜਾਬੀ - ਪਤਾ/ਪਤਰ/ਪਤ (ਰੁਖ ਦਾ ਪੱਤਾ); ਅਪਭ੍ਰੰਸ਼ - ਪੱਤ; ਪ੍ਰਾਕ੍ਰਿਤ - ਪੱਤ/ਪੱਤਯ/ਪੱਤਿਆ; ਪਾਲੀ - ਪੱਤ;
ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ - ਪਤ੍ਰਮ (ਪਤ੍ਰਮ - ਖੰਭ, ਰੁਖ ਦਾ ਪੱਤਾ, ਫੁੱਲ ਦੀ ਪੱਖੜੀ, ਕਿਤਾਬ ਦਾ ਪੰਨਾ/ਪੱਤਰ)।

ਮਿਠਤੁ = ਮਿਠਾਸ।

ਨਾਂਵ, ਕਰਮ ਕਾਰਕ; ਇਸਤਰੀ ਲਿੰਗ, ਇਕਵਚਨ।

⁴ ਭਾਈ ਮਈਆ ਸਿੰਘ, ਦ ਪੰਜਾਬੀ ਡਿਕਸ਼ਨਰੀ, ਨਿਰਮਲ ਪਬਲੀਕੇਸ਼ਨ, ਨਵੀਂ ਦਿਲੀ, ੧੯੯੮, ਪੰਨਾ ੮੦

⁵ “ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ - ਅਪੱਕ (ਨਾ ਪੱਕੇ ਫਲ ਦਾ ਜੋ ਸੁਆਦ ਹੁੰਦਾ ਹੈ)। ਅਪੱਕ ਤੋਂ ਬਕਬਕ ਬਣਿਆ ਜਾਪਦਾ ਹੈ।”-ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ, ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਕੋਸ਼, ਸਿੰਘ ਬ੍ਰਦਰਜ਼, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ, ੨੦੦੩, ਪੰਨੇ ੪੫੩

ਪੁਰਾਤਨ ਪੰਜਾਬੀ/ਅਵਧੀ/ਲਹਿੰਦੀ - ਮਿਠਾ; ਸਿੰਧੀ - ਮਿਠੋ (ਮਿਠਾ); ਅਪਭ੍ਰੰਸ਼ - ਮਿਟ੍ਠਾ/ਮਿਟ੍ਠ (ਮਨ ਨੂੰ ਭਾਉਣ ਵਾਲਾ, ਮਿਠਾ); ਪ੍ਰਾਕ੍ਰਿਤ/ਪਾਲੀ - ਮਿਸ੍ਰੋ/ਮਿੱਟ੍ਠਾ/ਮੱਟ੍ਠਾ (ਸਾਫ਼, ਨਿਰਮਲ, ਮਿਠਾ); ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ - ਮ੍ਰਿਸ਼ਟ (ਸ੍ਰੁਠ - ਨਿਰਮਲ, ਸੁੱਧ, ਧੋਤਾ ਹੋਇਆ, ਮਾਜਿਆ ਹੋਇਆ, ਮਿਠਾ)।

ਨੀਵੀ = ਨੀਵੀਂ, ਨੀਵਿਆਂ ਵਿਚ, ਨੀਵੇਂ ਹੋ ਕੇ ਰਹਿਣ ਵਾਲਿਆਂ/ਨਿਮਰਤਾ ਵਿਚ ਵਿਚਰਨ ਵਾਲਿਆਂ ਵਿਚ।

ਨਾਂਵ, ਅਧਿਕਰਣ ਕਾਰਕ; ਪੁਲਿੰਗ, ਬਹੁਵਚਨ।

ਪੁਰਾਤਨ ਪੰਜਾਬੀ - ਨੀਵਾ (ਹੇਠਾਂ/ਨੀਵਾਂ, ਝੁਕਿਆ ਹੋਇਆ); ਲਹਿੰਦੀ - ਨੀਵਾਂ (ਹੇਠਾਂ/ਨੀਵਾਂ); ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ - ਨੀਪਹ (ਨੀਪ: - ਹੇਠਾਂ ਸਥਿਤ, ਗਹਿਰਾ)।

ਨਾਨਕਾ = ਹੇ ਨਾਨਕ!

ਨਾਂਵ, ਸੰਬੰਧਨ ਕਾਰਕ; ਪੁਲਿੰਗ, ਇਕਵਚਨ।

ਗੁਣ = ਗੁਣਾਂ (ਦਾ)।

ਨਾਂਵ, ਸੰਬੰਧ ਕਾਰਕ; ਪੁਲਿੰਗ, ਬਹੁਵਚਨ।

ਲਹਿੰਦੀ - ਗੁਣ (ਯੋਗਤਾ/ਕਾਬਲੀਅਤ); ਸਿੰਧੀ - ਗੁਣ (ਦਿਆਲਤਾ, ਹੁਨਰ); ਅਪਭ੍ਰੰਸ਼ - ਗੁਣ (ਗੁਣ, ਅੱਛਾਈ); ਪ੍ਰਾਕ੍ਰਿਤ/ਪਾਲੀ - ਗੁਣ (ਖੂਬੀ, ਚੰਗੀ ਖੂਬੀ); ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ - ਗੁਣਹ (ਗੁਣ: - ਕਿਸਮ, ਖੂਬੀ, ਚੰਗੀ ਖੂਬੀ)।

ਚੰਗਿਆਈਆ = ਚੰਗਿਆਈਆਂ (ਦਾ), ਨੇਕੀਆਂ (ਦਾ)।

ਨਾਂਵ, ਸੰਬੰਧ ਕਾਰਕ; ਇਸਤਰੀ ਲਿੰਗ, ਬਹੁਵਚਨ।

ਪੁਰਾਤਨ ਪੰਜਾਬੀ/ਲਹਿੰਦੀ - ਚੰਗਿਆਈ; ਅਪਭ੍ਰੰਸ਼/ਪ੍ਰਾਕ੍ਰਿਤ - ਚੰਗ+ਆਈ; ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ - ਚਙ੍ਗ (ਚਙ੍ਗ - ਸਮਝਦਾਰ, ਸੋਹਣਾ)।

ਤਤੁ = ਤੱਤ-ਸਾਰ, ਨਿਚੋੜ।

ਨਾਂਵ, ਕਰਤਾ ਕਾਰਕ; ਪੁਲਿੰਗ, ਇਕਵਚਨ।

ਸਿੰਧੀ - ਤਤੁ; ਬ੍ਰਜ - ਤਤ; ਅਪਭ੍ਰੰਸ਼ - ਤੱਤ; ਪ੍ਰਾਕ੍ਰਿਤ - ਤੱਤ/ਤੱਚ (ਅਸਲੀਅਤ, ਸੱਚ); ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ - ਤੱਤਵਮ੍ (ਤਕਵਮ੍ - ਅਸਲ ਭਾਵ/ਸਥਿਤੀ)।

ਸਭੁ ਕੇ = ਸਭ ਕੋਈ, ਹਰ ਕੋਈ।

ਪੜਨਾਵ, ਕਰਤਾ ਕਾਰਕ; ਅਨ ਪੁਰਖ, ਪੁਲਿੰਗ, ਇਕਵਚਨ।

ਸਿੰਧੀ - ਸਭੁ; ਅਪਭ੍ਰੰਸ਼ - ਸੱਭ; ਪ੍ਰਾਕ੍ਰਿਤ - ਸੱਵ/ਸੱਬ; ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ - ਸਰਵ (ਸਰ੍ਵ - ਸਭ, ਹਰ ਕੋਈ) + ਲਹਿੰਦੀ/ਸਿੰਧੀ/ਬ੍ਰਜ/ਅਪਭ੍ਰੰਸ਼ - ਕੇ; ਪਾਲੀ/ਪ੍ਰਾਕ੍ਰਿਤ - ਕੇ/ਕਾ (ਕੋਈ); ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ - ਕਹ (ਕ: - ਕਿਥੇ, ਕੋਈ)।

ਨਿਵੈ = ਨਿਵਦਾ/ਨਿਉਂਦਾ ਹੈ, ਨੀਵਾਂ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਕਿਰਿਆ, ਵਰਤਮਾਨ ਕਾਲ; ਅਨ ਪੁਰਖ, ਪੁਲਿੰਗ, ਇਕਵਚਨ।

ਪੁਰਾਤਨ ਪੰਜਾਬੀ - ਨਿਵੈ; ਅਪਭ੍ਰੰਸ਼ - ਨਿਵਇ; ਪ੍ਰਾਕ੍ਰਿਤ - ਣਮਇ/ਣਵਇ; ਪਾਲੀ - ਨਮਤਿ; ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ - ਨਮਤਿ (ਨਸਤਿ - ਨਿਵਦਾ ਹੈ)।

ਆਪ = ਆਪ (ਲਈ), ਆਪਣੇ ਸਵਾਰਥ (ਲਈ)।

ਪੜਨਾਵ, ਸੰਪ੍ਰਦਾਨ ਕਾਰਕ; ਅਨ ਪੁਰਖ, ਪੁਲਿੰਗ, ਇਕਵਚਨ।

ਅਪਭ੍ਰੰਸ਼ - ਆਪੁ; ਪ੍ਰਾਕ੍ਰਿਤ - ਅੱਪਣ; ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ - ਆਤਮਨਿ (ਆਤਮਨਿ - ਆਪ)।

ਕਉ = ਨੂੰ, ਲਈ।

ਸਬੰਧਕ।

ਪੁਰਾਤਨ ਪੰਜਾਬੀ/ਬ੍ਰਜ/ਅਪਭ੍ਰੰਸ਼ - ਕਉ; ਪ੍ਰਾਕ੍ਰਿਤ - ਕਓ; ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ - ਕਕਸ਼ (ਕਕ੍ - ਕਿਸ)।

ਪਰ = ਪਰਾਏ (ਲਈ), ਕਿਸੇ ਦੂਜੇ (ਲਈ)।

ਪੜਨਾਵ, ਸੰਪ੍ਰਦਾਨ ਕਾਰਕ; ਅਨ ਪੁਰਖ, ਪੁਲਿੰਗ, ਇਕਵਚਨ।

ਸਿੰਧੀ - ਪਰੁ; ਅਪਭ੍ਰੰਸ਼ - ਪਰ (ਪਰਾਇਆ); ਪ੍ਰਾਕ੍ਰਿਤ/ਪਾਲੀ - ਪਰ (ਦੂਜਾ, ਅਲੱਗ); ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ - ਪਰ (ਪਰ - ਦੁਰੇਡਾ, ਪਰੇ, ਹੋਰ)।

ਕੋਇ = ਕੋਈ।

ਪੜਨਾਵ, ਕਰਤਾ ਕਾਰਕ; ਅਨ ਪੁਰਖ, ਪੁਲਿੰਗ, ਇਕਵਚਨ।

ਅਪਭ੍ਰੰਸ਼ - ਕੋਈ/ਕੋਇ; ਪ੍ਰਾਕ੍ਰਿਤ/ਪਾਲੀ - ਕੋ; ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ - ਕਹ (ਕ: - ਕੋਈ, ਕੌਣ)।

ਧਰਿ = ਧਰ ਕੇ, ਰਖ ਕੇ।

ਪੂਰਬ ਪੂਰਣ ਕਿਰਦੰਤ (ਕਿਰਿਆ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ)।

ਅਪਭ੍ਰੰਸ਼ - ਧਰਿ (ਧਰ ਕੇ, ਰਖ ਕੇ); ਪ੍ਰਾਕ੍ਰਿਤ - ਧਰਇ/ਧਰਅਇ (ਧਾਰਨ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਸੰਭਾਲਦਾ ਹੈ); ਪਾਲੀ - ਧਰਤਿ (ਸਹਾਰਾ ਦਿੰਦਾ ਹੈ); ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ - ਧਰਤਿ (ਧਰਤਿ - ਧਾਰਨ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਸੰਭਾਲਦਾ ਹੈ, ਸਥਾਪਤ ਕਰਦਾ ਹੈ)

ਤਾਰਾਜੂ = ਤਰਾਜੂ, ਤੱਕੜ/ਤੱਕੜੀ।

ਨਾਂਵ, ਅਧਿਕਰਣ ਕਾਰਕ; ਪੁਲਿੰਗ, ਇਕਵਚਨ।

ਪੁਰਾਤਨ ਪੰਜਾਬੀ - ਤਰਾਜੂ/ਤਰਾਜੀ; ਫਾਰਸੀ - ਤਰਾਜੂ (ਤੋਲਣ ਦਾ ਸੰਦ, ਤੱਕੜ, ਕੰਡਾ)।

ਤੋਲੀਐ = ਜੇ ਤੋਲਿਆ ਜਾਏ।

ਕਿਰਿਆ, ਸੰਭਾਵ ਭਵਿਖਤ ਕਾਲ; ਅਨ ਪੁਰਖ, ਪੁਲਿੰਗ, ਇਕਵਚਨ।

ਪੁਰਾਤਨ ਪੰਜਾਬੀ - ਤੋਲਣਾ; ਲਹਿੰਦੀ - ਤੋਲਣ; ਕਸ਼ਮੀਰੀ - ਤੋਲਨ (ਤੋਲਣਾ); ਪ੍ਰਾਕ੍ਰਿਤ - ਤੋਲੇਇ/ਤੋਲਇ (ਤੋਲਦਾ ਹੈ); ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ - ਤੋਲਯਤਿ (ਤੋਲਯਤਿ - ਚੁਕਦਾ ਹੈ, ਤੋਲਦਾ ਹੈ, ਵਿਚਾਰਦਾ ਹੈ)।

ਸੁ = ਉਹ (ਪਲੜਾ)।

ਪੜਨਾਂਵ, ਕਰਤਾ ਕਾਰਕ; ਅਨ ਪੁਰਖ, ਪੁਲਿੰਗ, ਇਕਵਚਨ।

ਅਪਭ੍ਰੰਸ਼/ਪ੍ਰਾਕ੍ਰਿਤ - ਸੁ/ਸੋ; ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ - ਸਹ (ਸ: - ਉਹ)।

ਗਉਰਾ = ਭਾਰਾ, ਵਜ਼ਨਦਾਰ।

ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ (ਪਲੜੇ ਦਾ), ਕਰਤਾ ਕਾਰਕ; ਪੁਲਿੰਗ, ਇਕਵਚਨ।

ਪੁਰਾਤਨ ਪੰਜਾਬੀ - ਗਉਰਾ; ਲਹਿੰਦੀ - ਗਉਰਾ (ਭਾਰੀ, ਵਜ਼ਨਦਾਰ); ਸਿੰਧੀ - ਗੌਰੇ (ਭਾਰੀ); ਅਪਭ੍ਰੰਸ਼ - ਗੁਰੁਵ/ਗੁਰੁ/ਗੁਰੁਕ (ਵਡਾ, ਮਹਾਨ; ਅਧਿਆਪਕ); ਪ੍ਰਾਕ੍ਰਿਤ - ਗੁਰਅ/ਗੁਰੁਕ/ਗੁਰੁ (ਭਾਰੀ; ਅਧਿਆਪਕ); ਪਾਲੀ - ਗੁਰੁਕ; ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ - ਗੁਰੁ (ਗੁਰੂ - ਭਾਰੀ, ਦੀਰਘ; ਅਧਿਆਪਕ, ਅਧਿਆਤਮਕ ਮੁਰਸ਼ਦ)।

ਹੋਇ = ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਕਿਰਿਆ, ਵਰਤਮਾਨ ਕਾਲ; ਅਨ ਪੁਰਖ, ਪੁਲਿੰਗ, ਇਕਵਚਨ।

ਮਰਾਠੀ/ਅਪਭ੍ਰੰਸ਼ - ਹੋਇ; ਪ੍ਰਾਕ੍ਰਿਤ - ਹਵਇ/ਭਵਇ; ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ - ਭਵਤਿ (ਭਕਤਿ - ਹੁੰਦਾ ਹੈ)।

ਅਪਰਾਧੀ = ਪਾਪੀ, ਦੋਸ਼ੀ, ਸ਼ਿਕਾਰੀ।

ਨਾਂਵ, ਕਰਤਾ ਕਾਰਕ; ਪੁਲਿੰਗ, ਬਹੁਵਚਨ।

ਬ੍ਰਜ - ਅਪਰਾਧੀ; ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ - ਅਪਰਾਧਿਨ੍ (ਅਪਰਾਧਿਨ੍ - ਅਪਰਾਧੀ, ਦੋਸ਼ੀ)।

ਦੂਣਾ = ਦੁਗਣਾ।

ਕਿਰਿਆ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ।

ਲਹਿੰਦੀ - ਦੋਉਣਾ/ਦੂਣਾ; ਸਿੰਧੀ - ਦੋਉਣੋ; ਅਪਭ੍ਰੰਸ਼ - ਦੂਣ/ਦੂਣੁ; ਪ੍ਰਾਕ੍ਰਿਤ - ਦੂਣ (ਦੁਗਣਾ); ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ - ਦੁਗੁਣ/ਦਵਿਗੁਣ (ਦੁਗੁਣ/ਦ੍ਵਿਗੁਣ - ਦੁਗਣਾ, ਦੋਹਰਾ)।

ਜੋ = ਜਿਹੜਾ।

ਪੜਨਾਂਵ, ਕਰਤਾ ਕਾਰਕ; ਅਨ ਪੁਰਖ, ਪੁਲਿੰਗ, ਇਕਵਚਨ।

ਲਹਿੰਦੀ/ਅਪਭ੍ਰੰਸ਼/ਪ੍ਰਾਕ੍ਰਿਤ - ਜੋ; ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ - ਯਹ (ਯ: - ਜਿਹੜਾ)।

ਹੰਤਾ = ਮਾਰਦਾ ਹੈ।

ਕਿਰਿਆ, ਵਰਤਮਾਨ ਕਾਲ; ਅਨ ਪੁਰਖ, ਪੁਲਿੰਗ, ਇਕਵਚਨ।

ਬ੍ਰਜ - ਹੰਤਾ; ਪ੍ਰਾਕ੍ਰਿਤ - ਹੰਤੁ; ਪਾਲੀ - ਹਨਤਰ (ਹਥਿਆਰਾ, ਕਾਤਿਲ); ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ - ਹਨਤ੍ਰਿ (ਹਨਤ੍ਰ - ਪ੍ਰਹਾਰ-ਕਰਤਾ, ਹਤਿਆਰਾ, ਕਾਤਿਲ)।

ਮਿਰਗਾਹਿ = ਮਿਰਗਾਂ ਨੂੰ⁶

ਨਾਂਵ, ਕਰਮ ਕਾਰਕ; ਪੁਲਿੰਗ, ਬਹੁਵਚਨ।

ਬ੍ਰਜ - ਮਿਰਗ; ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ - ਮ੍ਰਿਗ (ਸ੍ਰਗ: - ਚਾਰ ਪੈਰਾਂ ਵਾਲਾ, ਹਿਰਨ)।

ਸੀਸਿ = ਸੀਸ (ਨਿਵਾਉਣ) ਨਾਲ, ਸਿਰ (ਨਿਵਾਉਣ) ਨਾਲ।

ਨਾਂਵ, ਕਰਣ ਕਾਰਕ; ਪੁਲਿੰਗ, ਇਕਵਚਨ।

ਮੈਥਲੀ/ਲਹਿੰਦੀ/ਬ੍ਰਜ - ਸੀਸ; ਅਪਭ੍ਰੰਸ਼ - ਸੀਸ; ਪ੍ਰਾਕ੍ਰਿਤ - ਸਿੱਸ/ਸੀਸ; ਪਾਲੀ - ਸੀਸ (ਸਿਰ); ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ - ਸ਼ੀਰ੍ਸ਼ (ਸ਼ੀਰ੍ਸ਼ - ਸਿਖਰ, ਖੋਪੜੀ, ਸਿਰ)।

ਨਿਵਾਇਐ = ਨਿਵਾਉਣ ਨਾਲ।

ਕਿਰਿਆ ਫਲ ਕਿਰਦੰਤ (ਨਾਂਵ), ਕਰਣ ਕਾਰਕ; ਪੁਲਿੰਗ, ਇਕਵਚਨ।

ਪੁਰਾਤਨ ਪੰਜਾਬੀ - ਨਿਵਾਉਣਾ; ਲਹਿੰਦੀ - ਨਿਵਾਵਣ; ਸਿੰਧੀ - ਨਿਵਾਇਣੁ (ਨਿਵਾਉਣਾ); ਪ੍ਰਾਕ੍ਰਿਤ - ਨਮੇਇ; ਪਾਲੀ - ਨਮੇਤਿ; ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ - ਨਮਯਤਿ (ਨਮਯਤਿ - ਨਿਵਾਉਂਦਾ ਹੈ)।

ਕਿਆ = ਕੀ?

ਪੜਨਾਂਵ, ਕਰਮ ਕਾਰਕ; ਅਨ ਪੁਰਖ, ਪੁਲਿੰਗ, ਇਕਵਚਨ।

ਬ੍ਰਜ - ਕਿਆ; ਅਪਭ੍ਰੰਸ਼ - ਕਿਯ; ਪ੍ਰਾਕ੍ਰਿਤ - ਕਿਆ; ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ - ਕਿਮ੍ (ਕਿਮ੍ - ਕੀ)?

ਥੀਐ = ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਕਿਰਿਆ, ਵਰਤਮਾਨ ਕਾਲ; ਅਨ ਪੁਰਖ, ਪੁਲਿੰਗ, ਇਕਵਚਨ।

ਲਹਿੰਦੀ - ਥੀਆ (ਹੋਣਾ, ਬਣਨਾ, ਮੌਜੂਦ ਹੋਣਾ, ਪੂਰਾ ਹੋਣਾ); ਅਪਭ੍ਰੰਸ਼ - ਥਿਆ; ਪ੍ਰਾਕ੍ਰਿਤ - ਥਿਆ/ਥਿਯ (ਖੜਾ, ਸਿੱਧਾ); ਪਾਲੀ - ਥਿਤ (ਖੜਾ, ਸਦੀਵੀ); ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ - ਸ੍ਥਿਤ (ਸ੍ਥਿਤ - ਖੜਾ, ਵਸਿਆ)।

⁶ 'ਮਿਰਗ' (ਇਕਵਚਨ) ਤੋਂ 'ਮਿਰਗਾ/ਮਿਰਗਾਂ' (ਬਹੁਵਚਨ) ਬਣਦਾ ਹੈ। ਇਥੇ ਅਗਲੀ ਤੁਕ ਵਿਚ ਆਏ ਸ਼ਬਦ 'ਜਾਹਿ' ਨਾਲ ਤੁਕਾਂਤ ਮੇਲ ਲਈ 'ਮਿਰਗਾ/ਮਿਰਗਾਂ' ਤੋਂ 'ਮਿਰਗਾਹਿ' ਬਣਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ।

ਜਾ = ਜੇ, ਜੇਕਰ।

ਯੋਜਕ।

ਅਪਭ੍ਰੰਸ਼ - ਜਾ; ਪ੍ਰਾਕ੍ਰਿਤ - ਜਾਵ; ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ - ਯਾਵਤ੍ (ਯਾਕ੍ - ਜਦੋਂ, ਜਿੰਨਾ, ਜਿਤਨਾ)।

ਰਿਦੈ = ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ, ਦਿਲੋਂ।

ਨਾਂਵ, ਅਧਿਕਰਣ ਕਾਰਕ; ਪੁਲਿੰਗ, ਇਕਵਚਨ।

ਪੁਰਾਤਨ ਪੰਜਾਬੀ - ਰਿਦੈ; ਬ੍ਰਜ - ਰਿਦੇ; ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ - ਹ੍ਰਿਦਯੇ (ਹ੍ਰਿਦਯੇ - ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ)।

ਕੁਸੁਧੇ = ਖੋਟੇ, ਅਸੁੱਧ।

ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ (ਰਿਦੈ ਦਾ), ਅਧਿਕਰਣ ਕਾਰਕ; ਪੁਲਿੰਗ, ਇਕਵਚਨ।

ਪੁਰਾਤਨ ਪੰਜਾਬੀ ਕੁ+ਸੁਧਾ; ਲਹਿੰਦੀ - ਸੁੱਧਾ (ਨਿਰੋਲ, ਸੁੱਧ); ਸਿੰਧੀ - ਸੂਧੋ (ਸੁੱਧ, ਈਮਾਨਦਾਰ); ਅਪਭ੍ਰੰਸ਼/ਪ੍ਰਾਕ੍ਰਿਤ - ਸੁੱਧ (ਪਵਿਤਰ, ਨਿਰਦੋਸ਼); ਪਾਲੀ - ਸੁੱਧ (ਸੁੱਧ, ਸਾਫ); ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ - ਸੁਦਯੁ (ਸੁਫਲ - ਸਾਫ, ਚਮਕਦਾਰ, ਉਜਲ; ਰਿਗਵੇਦ - ਸੁਧ, ਸੱਚਾ)।

ਜਾਹਿ = ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਤੁਰੇ ਫਿਰਦੇ ਹਨ, ਤੁਰੇ ਫਿਰਨ।

ਕਿਰਿਆ, ਵਰਤਮਾਨ ਕਾਲ; ਅਨ ਪੁਰਖ, ਪੁਲਿੰਗ, ਬਹੁਵਚਨ।

ਪੁਰਾਤਨ ਪੰਜਾਬੀ - ਜਾਹਿ; ਅਪਭ੍ਰੰਸ਼ - ਜਾਹੀ/ਜਾਹਿ; ਪ੍ਰਾਕ੍ਰਿਤ - ਜਾਤਿ; ਪਾਲੀ - ਜਾਤਿ; ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ - ਯਾਤਿ (ਯਾਨ੍ਤਿ - ਜਾਂਦੇ ਹਨ)।

॥੧॥ = ਪਹਿਲਾ ਸਲੋਕ ਸੰਪੂਰਨ।

ਕਾਵਿਕ ਪਖ

ਇਸ ਸਲੋਕ ਵਿਚ ਸੰਕੇਤਾਤਮਕਤਾ ਦੀ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਵਰਤੋਂ ਹੋਈ ਹੈ। ਪਹਿਲੀਆਂ ਤਿੰਨ ਤੁਕਾਂ ਵਿਚ ਸਿੰਮਲ ਰੁਖ ਦਾ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟਾਂਤ ਦਿੰਦੇ ਹੋਏ ਸਪੱਸ਼ਟ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਬਹੁਤੇ ਵੱਡੇ ਹੋਣ ਦਾ ਵੀ ਕੋਈ ਲਾਭ ਨਹੀਂ, ਜੇਕਰ ਕਿਸੇ ਦੇ ਕੰਮ ਨਾ ਆਇਆ ਜਾ ਸਕੇ। ਸਿੰਮਲ ਰੁਖ ਦਾ ਇਹ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਪ੍ਰਤੀਕ ਸਲੋਕ ਦੀ ਸੰਰਚਨਾ ਵਿਚ ਗੁਣ-ਵਿਹੁਣੇ ਅਭਿਮਾਨੀ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਦੰਭੀ ਕਿਰਦਾਰ ਉਪਰ ਵਿਅੰਗਾਤਮਕ ਚੋਟ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਸਦੇ ਸਮੇਤ ਇਸ ਸਲੋਕ ਵਿਚ ਅਨਯੋਕਤੀ ਅਲੰਕਾਰ ਦੀ ਵੀ ਖੂਬਸੂਰਤ ਵਰਤੋਂ ਹੋਈ ਹੈ।

ਸਲੋਕ ਦੀ ਚਉਥੀ ਤੁਕ ਪਹਿਲੀਆਂ ਤੁਕਾਂ ਵਿਚ ਉਸਾਰੇ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟਾਂਤ ਨੂੰ ਸਪੱਸ਼ਟਤਾ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦੀ ਹੋਈ ਸਮੁੱਚੇ ਸਲੋਕ ਦਾ ਸਾਰ-ਤੱਤ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਨਿਮਰਤਾ ਹੀ ਆਤਮਕ ਗੁਣਾਂ ਦਾ ਸੋਮਾ ਜਾਂ ਤੱਤ ਹੈ। ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਇਹ ਤੁਕ ਕੇਂਦਰੀ ਇਕਾਈ ਵਜੋਂ ਵਿਚਰਦੀ ਹੋਈ ਸਮੁੱਚੇ ਸਲੋਕ ਨੂੰ ਇਕ ਸੰਰਚਨਾਤਮਕ ਢਾਂਚੇ ਵਿਚ ਬੰਨ੍ਹ ਕੇ ਸਲੋਕ ਦੀ ਕਾਵਿ ਸੁੰਦਰਤਾ ਵਿਚ ਵਾਧਾ ਕਰਦੀ ਹੈ।

ਛੇਵੀਂ ਅਤੇ ਸਤਵੀਂ ਤੁਕ, ਚਉਥੀ ਤੁਕ ਨੂੰ ਵਿਸਥਾਰ ਦੇਕੇ, ਕ੍ਰਮਵਾਰ ਤਰਾਜੂ ਅਤੇ ਸ਼ਿਕਾਰੀ ਦੇ ਪ੍ਰਤੀਕਾਂ ਨੂੰ ਵਰਤੋਂ ਵਿਚ ਲਿਆਉਂਦੀ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਰਾਹੀਂ ਨਿਰਮਾਣਤਾ ਵਿਚਲੇ ਅਸਲ ਵਡੱਪਣ ਨੂੰ ਬਿਆਨ ਕਰਨ ਸਮੇਤ ਸਵੈ-ਹਿਤ ਅਧੀਨ ਧਾਰਨ ਕੀਤੀ ਅਖੌਤੀ ਨਿਮਰਤਾ 'ਤੇ ਵੀ ਵਿਅੰਗ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ।

ਚਉਥੀ, ਪੰਜਵੀਂ ਅਤੇ ਅਠਵੀਂ ਤੁਕ ਵਿਚ ਸਹਿਜ ਭਾਸ਼ਾਈ ਵਰਤੋਂ ਰਾਹੀਂ ਮਨੁੱਖਾ ਜੀਵਨ ਦੀਆਂ ਅਟੱਲ ਸੱਚਾਈਆਂ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ, ਜਿਸ ਕਾਰਨ ਇਹ ਤੁਕਾਂ ਅਖਾਣ ਰੂਪ ਵਿਚ ਲੋਕਧਾਰਾਈ ਸਮੱਗਰੀ ਦਾ ਵੀ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਅੰਗ ਬਣ ਗਈਆਂ ਹਨ, ਜਿਵੇਂ ਕਿ:

- ਚਉਥੀ ਤੁਕ - ਨਿਮਰਤਾ ਸਾਰੇ ਗੁਣਾਂ ਅਤੇ ਚੰਗਿਆਈਆਂ ਦਾ ਤੱਤ ਹੈ।
- ਪੰਜਵੀਂ ਤੁਕ - ਜੀਵ ਸੁਆਰਥ ਲਈ ਝੁਕਦਾ ਹੈ, ਦੂਜੇ ਲਈ ਨਹੀਂ ਝੁਕਦਾ।
- ਅਠਵੀਂ ਤੁਕ - ਸੀਸ ਨਿਵਾਣ ਦਾ ਕੋਈ ਲਾਭ ਨਹੀਂ, ਜੇ ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ ਖੋਟ ਹੈ।

ਇਸ ਸਲੋਕ ਦੀਆਂ ਸਾਰੀਆਂ ਤੁਕਾਂ ਦਾ ਮਾਤਰਾ ਵਿਧਾਨ ਸ਼ਬਦਾਵਲੀ ਜਾਂ ਉਚਾਰਣ ਦੇ ਅਧਾਰ 'ਤੇ ੧੩+੧੧ ਬਣਦਾ ਹੈ, ਜੋ ਇਸ ਨੂੰ ਦੋਹਰਾ ਛੰਦ ਅਧੀਨ ਰਖਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਸਲੋਕ ਦੀ ਰਚਨਾ ਚਾਰ ਦੋਹਰੇ ਜੋੜ ਕੇ ਹੋਈ ਹੈ।

ਮ:੧॥

ਪੜਿ ਪੁਸਤਕ ਸੰਧਿਆ ਬਾਦੰ॥ ਸਿਲ ਪੂਜਸਿ ਬਗੁਲ ਸਮਾਧੰ॥

ਮੁਖਿ ਝੂਠ ਬਿਭੂਖਣ ਸਾਰੰ॥ ਤ੍ਰੈਪਾਲ ਤਿਹਾਲ ਬਿਚਾਰੰ॥

ਗਲਿ ਮਾਲਾ ਤਿਲਕੁ ਲਿਲਾਟੰ॥ ਦੁਇ ਧੋਤੀ ਬਸਤ੍ਰ ਕਪਾਟੰ॥

ਜੇ ਜਾਣਸਿ ਬ੍ਰਹਮੰ ਕਰਮੰ॥ ਸਭਿ ਫੋਕਟ ਨਿਸਚਉ ਕਰਮੰ॥

ਕਹੁ ਨਾਨਕ ਨਿਹਚਉ ਧਿਆਵੈ॥ ਵਿਣੁ ਸਤਿਗੁਰ ਵਾਟ ਨ ਪਾਵੈ॥੨॥

ਸ਼ਾਬਦਕ ਅਨੁਵਾਦ

(ਪੰਡਿਤ ਧਾਰਮਕ) ਪੁਸਤਕਾਂ ਪੜ੍ਹਦਾ ਹੈ, ਸੰਧਿਆ (ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਨਾਲ) ਵਾਦ-ਵਿਵਾਦ (ਵੀ ਕਰਦਾ ਹੈ)। ਪੱਥਰ ਦੀ ਮੂਰਤੀ ਪੂਜਦਾ ਹੈ (ਤੇ) ਬਗਲੇ ਵਾਂਗ ਸਮਾਧੀ (ਲਾਉਂਦਾ ਹੈ)।

ਮੂੰਹ ਤੋਂ (ਬੋਲੇ) ਝੂਠ (ਨੂੰ ਮੁਲਮੇ ਦੇ) ਸੁੰਦਰ ਗਹਿਣਿਆਂ ਵਾਂਗ (ਸੱਚ ਬਣਾਕੇ ਪੇਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ)। ਤ੍ਰੈ-ਪਾਲਾਂ (ਵਾਲੇ ਗਾਇਤ੍ਰੀ ਮੰਤ੍ਰ ਨੂੰ) ਤਿੰਨ ਵੇਲੇ ਵੀਚਾਰਦਾ ਹੈ।

ਗਲ ਵਿਚ ਮਾਲਾ (ਤੇ) ਮੱਥੇ ਉਤੇ ਤਿਲਕ (ਲਾਉਂਦਾ ਹੈ)। ਦੋ ਧੋਤੀਆਂ (ਰਖਦਾ ਹੈ, ਤੇ) ਤਾਲੂਏ ਉਤੇ ਕਪੜਾ ਵੀ ਰੱਖਦਾ ਹੈ।

(ਪਰ) ਜੇ (ਕੋਈ) ਬ੍ਰਹਮ (ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਦੇ ਸ੍ਰੇਸ਼ਟ) ਕਰਮ ਨੂੰ ਜਾਣ ਲਵੇ; (ਤਾਂ ਉਸ ਨੂੰ) ਨਿਸ਼ਚਾ (ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਹ) ਸਾਰੇ ਕਰਮ-ਕਾਂਡ ਫੋਕੇ ਹਨ।

ਨਾਨਕ ਦਾ ਕਥਨ ਹੈ (ਕਿ ਇਹੋ ਜਿਹਾ ਮਨੁਖ) ਨਿਹਚਾ ਧਾਰ ਕੇ (ਬ੍ਰਹਮ ਨੂੰ) ਧਿਆਉਂਦਾ ਹੈ। (ਪਰ) ਸਤਿਗੁਰੂ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ (ਕੋਈ ਇਹ) ਜੀਵਨ-ਵਾਟ ਨਹੀਂ ਪਾ ਸਕਦਾ।

ਭਾਵਾਰਥਕ-ਸਿਰਜਣਾਤਮਕ ਅਨੁਵਾਦ

ਪੰਡਿਤ ਵੇਦ ਸ਼ਾਸਤਰ ਆਦਿ ਧਾਰਮਕ ਗ੍ਰੰਥ ਪੜ੍ਹਦਾ ਹੈ ਤੇ ਸੰਧਿਆ ਕਰਦਾ ਹੈ,⁷ ਪਰ ਨਾਲ ਹੀ ਵਾਦ-ਵਿਵਾਦ ਵੀ ਕਰਦਾ ਹੈ।⁸ ਪੱਥਰ ਦੀ ਮੂਰਤੀ ਪੂਜਦਾ ਹੈ ਤੇ ਇਕ ਦੰਭੀ ਵਿਅਕਤੀ (ਬਗਲੇ) ਵਾਂਗ ਸਮਾਧੀ ਲਾ ਬਹਿੰਦਾ ਹੈ।

ਮੂੰਹ ਤੋਂ ਬੋਲੇ ਝੂਠ ਨੂੰ ਮੁਲਮੇ ਦੇ ਸੁੰਦਰ ਗਹਿਣਿਆਂ ਵਾਂਗ ਸੱਚ ਬਣਾਕੇ ਪੇਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਤ੍ਰੈ-ਪਾਲਾਂ ਵਾਲੇ ਗਾਇਤ੍ਰੀ ਮੰਤ੍ਰ ਨੂੰ ਦਿਨ ਵਿਚ ਤਿੰਨ ਵੇਲੇ ਪੜ੍ਹਦਾ-ਵੀਚਾਰਦਾ ਹੈ।

ਗਲ ਵਿਚ ਮਾਲਾ ਰਖਦਾ ਤੇ ਮੱਥੇ ਉਤੇ ਤਿਲਕ ਲਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਦੋ ਧੋਤੀਆਂ ਰਖਦਾ ਤੇ ਸੰਧਿਆ ਆਦਿ ਕਰਨ ਵੇਲੇ ਤਾਲੂਏ/ਸਿਰ 'ਤੇ ਕਪੜਾ ਵੀ ਰਖ ਲੈਂਦਾ ਹੈ।

ਪਰ ਜੇ ਕੋਈ ਮਨੁਖ ਪ੍ਰੇਮਾ-ਭਗਤੀ ਰੂਪੀ ਬ੍ਰਹਮ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਵਾਲੇ ਸ੍ਰੇਸ਼ਟ ਕਰਮ ਨੂੰ ਜਾਣ ਲਵੇ, ਤਾਂ ਉਸ ਨੂੰ ਦ੍ਰਿੜ੍ਹ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਸਾਰੇ ਵਿਖਾਵੇ ਦੇ ਕਰਮ-ਕਾਂਡ ਬੇਅਰਥ ਹਨ।

ਨਾਨਕ ਦਾ ਕਥਨ ਹੈ ਕਿ ਇਹੋ ਜਿਹਾ ਮਨੁਖ ਫਿਰ ਦ੍ਰਿੜ੍ਹ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਧਾਰ ਕੇ ਬ੍ਰਹਮ ਨੂੰ ਧਿਆਉਂਦਾ ਹੈ। ਪਰ, ਬ੍ਰਹਮ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਵਾਲੀ ਇਹ ਜੀਵਨ-ਵਾਟ ਕੋਈ ਗੁਰੂ ਦੇ ਸੱਚੇ ਉਪਦੇਸ਼ ਤੋਂ ਬਗੈਰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦਾ। ਭਾਵ, ਗੁਰੂ-ਗਿਆਨ ਤੋਂ ਵਿਹੂਣਾ ਵਿਅਕਤੀ ਕਰਮ-ਕਾਂਡਾਂ ਵਿਚ ਹੀ ਉਲਝਿਆ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਗੁਰੂ-ਗਿਆਨ ਹੀ ਹੈ ਜਿਹੜਾ ਵਿਅਕਤੀ ਨੂੰ ਅਧਿਆਤਮਕਤਾ ਦੇ ਮਾਰਗ ਦੀ ਸੋਝੀ ਕਰਵਾਉਂਦਾ ਹੈ।

⁷ ਪੁਸਤਕ ਪਾਠ ਬਿਆਕਰਣ ਵਖਾਣੈ ਸੰਧਿਆ ਕਰਮ ਤਿਕਾਲ ਕਰੈ ॥ -ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ੧੧੨੭

⁸ ਦਰੇਗੁ ਪੜਿ ਪੜਿ ਖੁਸੀ ਹੋਇ ਬੇਖਬਰ ਬਾਦੁ ਬਕਾਹਿ ॥ -ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ੭੨੭

ਪਦ ਅਰਥ

ਪੜਿ = ਪੜ੍ਹਦਾ ਹੈ।

ਕਿਰਿਆ, ਵਰਤਮਾਨ ਕਾਲ; ਅਨ ਪੁਰਖ, ਪੁਲਿੰਗ, ਇਕਵਚਨ।

ਪੁਰਾਤਨ ਪੰਜਾਬੀ - ਪੜਿ; ਅਪਭ੍ਰੰਸ਼ - ਪੜਿ (ਪੜ੍ਹ ਕੇ); ਪ੍ਰਾਕ੍ਰਿਤ - ਪੜਿਏ; ਪਾਲੀ/ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ - ਪਠਤਿ (ਪਠਤਿ - ਪੜ੍ਹਦਾ ਹੈ)।

ਪੁਸਤਕ = ਪੁਸਤਕਾਂ, ਧਾਰਮਕ ਪੁਸਤਕਾਂ, ਵੇਦ ਸ਼ਾਸਤਰ ਆਦਿ ਧਾਰਮਕ ਗ੍ਰੰਥ।

ਨਾਂਵ, ਕਰਮ ਕਾਰਕ; ਇਸਤਰੀ ਲਿੰਗ, ਬਹੁਵਚਨ।

ਪੁਰਾਤਨ ਪੰਜਾਬੀ - ਪੁਸਤਕ; ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ - ਪੁਸਤਕ (ਪੁਸਤਕ - ਕਿਤਾਬ/ਪੋਥੀ)।

ਸੰਧਿਆ = ਸੰਧਿਆ, ਸੂਰਜ ਦੇ ਨਿਕਲਣ ਤੇ ਛਿਪਣ ਦੇ ਸਮੇਂ ਇਸ਼ਟਦੇਵ ਨੂੰ ਨਮਸਕਾਰ ਕਰਨ ਦੀ ਕਿਰਿਆ।^੯

ਨਾਂਵ, ਕਰਮ ਕਾਰਕ; ਇਸਤਰੀ ਲਿੰਗ, ਇਕਵਚਨ।

ਪੁਰਾਤਨ ਪੰਜਾਬੀ - ਸੰਧਿਆ; ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ - ਸਨ੍ਧਯਾ (ਸਨ੍ਧਯਾ - ਸਵੇਰੇ, ਦੁਪਹਿਰੇ ਅਤੇ ਸ਼ਾਮ ਦਾ ਪੂਜਾ-ਪਾਠ, ਸਵੇਰ ਜਾਂ ਸ਼ਾਮ ਦਾ ਸਮਾਂ)।

ਬਾਦੰ = ਵਾਦ-ਵਿਵਾਦ, ਸ਼ਾਸਤ੍ਰਾਰਥ।

ਨਾਂਵ, ਕਰਮ ਕਾਰਕ; ਇਸਤਰੀ ਲਿੰਗ, ਇਕਵਚਨ।

ਬ੍ਰਜ - ਬਾਦੰ/ਵਾਦ; ਅਪਭ੍ਰੰਸ਼ - ਵਾਦ (ਵਿਵਾਦ, ਚਰਚਾ, ਸ਼ਾਸਤ੍ਰਾਰਥ); ਪਾਲੀ - ਵਾਦ; ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ - ਵਾਦਹ (ਕਾਦ: - ਗੱਲਬਾਤ, ਕਥਨ, ਬਹਿਸ)।

^੯ ਇਕ ਧਾਰਮਕ ਕਿਰਿਆ ਜੋ ਸਨਾਤਨੀਆਂ ਲਈ ਕਰਨੀ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ। ਦਿਨ ਅਤੇ ਰਾਤ ਦੀ ਸੰਧੀ ਵੇਲੇ ਇਹ ਕਿਰਿਆ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਕਾਗਰ ਮਨ ਹੋ ਕੇ ਕੀਤੀ ਜਾਣ ਵਾਲੀ ਉਪਾਸਨਾ ਨੂੰ ਵੀ 'ਸੰਧਿਆ' ਆਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਸੰਧਿਆ ਨੂੰ ਤਿੰਨ ਕਾਲਾਂ (ਸਵੇਰੇ, ਦੁਪਹਿਰੇ ਅਤੇ ਸ਼ਾਮ) ਵਿਚ ਵੰਡਿਆ ਗਿਆ ਹੈ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਸੰਧਿਕਾਲ ਵੀ ਆਖਦੇ ਹਨ। ਸਵੇਰ ਦੀ ਸੰਧਿਆ ਪੂਰਬ, ਦੁਪਹਿਰ ਦੀ ਉਤਰ ਅਤੇ ਸ਼ਾਮ ਦੀ ਪੱਛਮ ਵੱਲ ਮੂੰਹ ਕਰਕੇ ਕਰਨ ਦਾ ਵਿਧਾਨ ਹੈ। ਰਿਸ਼ੀ ਵਿਆਸ ਨੇ ਤਿੰਨੇ ਸੰਧਿਆਵਾਂ ਨੂੰ ਅਲਗ-ਅਲਗ ਨਾਮ ਦਿਤੇ ਹਨ: "ਗਾਯਤ੍ਰੀ ਨਾਮ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨੇ ਸਾਕਿਤ੍ਰੀ ਸਥਯਮੇ ਦਿਨੇ। ਸਰਸ੍ਵਤੀ ਚ ਸਾਯਾਣਨੇ ਸੈਵ ਸਨ੍ਧਯਾ ਵਿਧੁ ਸ੍ਰੁਤਾ (ਸਵੇਰੇ ਜੋ ਸੰਧਿਆ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਉਸਦਾ ਨਾਮ ਗਾਇਤ੍ਰੀ, ਦੁਪਹਿਰ ਵੇਲੇ ਕੀਤੀ ਜਾਣ ਵਾਲੀ ਸੰਧਿਆ ਦਾ ਨਾਮ ਸਾਵਿਤ੍ਰੀ ਅਤੇ ਜੋ ਸ਼ਾਮ ਨੂੰ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਉਸਦਾ ਨਾਮ ਸਰਸਵਤੀ ਹੈ)। -ਵਿਸਥਾਰ ਲਈ ਵੇਖੋ: ਡਾ. ਰਾਜਬਲੀ ਪਾਂਡੇਯ, ਹਿੰਦੂ ਧਰਮ ਕੋਸ਼ ਅਤੇ ਡਾ. ਰਤਨ ਸਿੰਘ ਜੱਗੀ, ਭਾਵ ਪ੍ਰਬੋਧਨੀ ਟੀਕਾ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ।

ਸਿਲ = ਸਿੱਲ/ਸਿਲਾ, ਪੱਥਰ ਦੀ ਮੂਰਤੀ।

ਨਾਂਵ, ਕਰਮ ਕਾਰਕ; ਇਸਤਰੀ ਲਿੰਗ, ਇਕਵਚਨ।

ਲਹਿੰਦੀ/ਬ੍ਰਜ/ਅਪਭ੍ਰੰਸ਼ - ਸਿਲ; ਪ੍ਰਾਕ੍ਰਿਤ - ਸਿਲਾ (ਪੱਥਰ ਦੀ ਸਿੱਲ); ਪਾਲੀ - ਸਿਲਾ; ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ - ਸ਼ਿਲਾ (ਸ਼ਿਲਾ - ਪੱਥਰ, ਚੱਟਾਨ)।

ਪੂਜਸਿ = ਪੂਜਦਾ ਹੈ।

ਕਿਰਿਆ, ਵਰਤਮਾਨ ਕਾਲ; ਅਨ ਪੁਰਖ, ਪੁਲਿੰਗ, ਇਕਵਚਨ।

ਪੁਰਾਤਨ ਪੰਜਾਬੀ - ਪੂਜਣਾ (ਪੂਜਾ ਕਰਨਾ); ਅਪਭ੍ਰੰਸ਼ - ਪੁੱਜਇ; ਪ੍ਰਾਕ੍ਰਿਤ - ਪੂਏਇ/ਪੁੱਜਅਇ; ਪਾਲੀ - ਪੂਜੇਤਿ (ਪੂਜਦਾ ਹੈ); ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ - ਪੂਜਯਤਿ (ਪੂਜਯਤਿ - ਸਤਿਕਾਰ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਪੂਜਾ ਕਰਦਾ ਹੈ)।

ਬਗੁਲ = ਬਗਲਾ, ਬਗਲੇ ਵਾਂਗ; ਠੱਗ/ਦੰਭੀ ਵਾਂਗ।

ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ (ਸਮਾਧੰ ਦਾ), ਕਰਮ ਕਾਰਕ; ਇਸਤਰੀ ਲਿੰਗ, ਇਕਵਚਨ।

ਬ੍ਰਜ - ਬਗੁਲਾ/ਬਗਲਾ; ਸਿੰਧੀ - ਬਗੁ/ਬਗੋ/ਬਗੁਲੇ; ਅਪਭ੍ਰੰਸ਼ - ਬਗ; ਪ੍ਰਾਕ੍ਰਿਤ - ਬਕ/ਬੱਕ/ਬਗ/ਬਯ (ਬਗਲਾ); ਪਾਲੀ - ਬਕ (ਕੁੰਜ, ਸਾਰਸ); ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ - ਬਕਹ (ਬਕ: - ਬਗਲਾ; ਠੱਗ, ਦੰਭੀ)।

ਸਮਾਧੰ = ਸਮਾਧੀ।

ਨਾਂਵ, ਕਰਮ ਕਾਰਕ; ਇਸਤਰੀ ਲਿੰਗ, ਇਕਵਚਨ।

ਬ੍ਰਜ - ਸਮਾਧ; ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ - ਸਮਾਧਿ (ਸਮਾਧਿ - ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਕਰਨਾ, ਮਨ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਇਕ ਵਿਸ਼ੇ 'ਤੇ ਇਕਾਗਰ ਕਰਨਾ)।

ਮੁਖਿ = ਮੂੰਹ ਤੋਂ।

ਨਾਂਵ, ਅਪਾਦਾਨ ਕਾਰਕ; ਪੁਲਿੰਗ, ਇਕਵਚਨ।

ਬ੍ਰਜ/ਅਪਭ੍ਰੰਸ਼/ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ - ਮੁਖ (ਸੁਖ - ਮੂੰਹ)।

ਝੁਠ = ਝੁਠ।

ਨਾਂਵ, ਕਰਮ ਕਾਰਕ; ਪੁਲਿੰਗ, ਬਹੁਵਚਨ।

ਸਿੰਧੀ - ਝੂਠ; ਬ੍ਰਜ - ਝੂਠ; ਅਪਭ੍ਰੰਸ਼ - ਝਟਠ/ਝੂਠ; ਪ੍ਰਾਕ੍ਰਿਤ - ਝੁੱਠ/ਜੁੱਠ/ਝਟਠ; ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ - ਝੁੱਠ (ਝੁੱਠ - ਨਕਲੀ, ਅਸੁੱਧ, ਗਲਤ)।

ਬਿਭੂਖਣ = ਗਹਿਣੇ, ਗਹਿਣਿਆਂ ਵਾਂਗ।

ਨਾਂਵ, ਕਰਮ ਕਾਰਕ; ਪੁਲਿੰਗ, ਬਹੁਵਚਨ।

ਬ੍ਰਜ - ਬਿਭੂਖਣ; ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ - ਵਿਭੂਸ਼ਣਮ੍ (ਕਿਭ੍ਰੂਸ਼ਣਮ੍ - ਅਲੰਕਾਰ, ਸਜਾਵਟ, ਗਹਿਣਾ)।

ਸਾਰੰ = ਸੋਹਣੇ, ਸੁੰਦਰ।

ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ (ਬਿਭੂਖਣ ਦਾ), ਕਰਮ ਕਾਰਕ; ਪੁਲਿੰਗ, ਬਹੁਵਚਨ।

ਬ੍ਰਜ - ਸਾਰ (ਉਤਮ, ਸ੍ਰੇਸ਼ਟ); ਅਪਭ੍ਰੰਸ਼ - ਸਾਰੁ (ਸ੍ਰੇਸ਼ਟ, ਸ੍ਰੇਸ਼ਟ ਭਾਗ); ਪ੍ਰਾਕ੍ਰਿਤ - ਸਾਰ (ਤਾਕਤ; ਦੌਲਤ); ਪਾਲੀ - ਸਾਰ (ਕਠੋਰ ਲੱਕੜ; ਕੀਮਤ; ਜਰੂਰੀ); ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ - ਸਾਰ (ਸਾਰ - ਲੱਕੜ ਦੀ ਕਠੋਰਤਾ; ਸ੍ਰੇਸ਼ਟ ਭਾਗ; ਮਜਬੂਤ)।

ਤ੍ਰੈਪਾਲ = ਤ੍ਰੈ-ਪਾਲਾਂ/ਤਿੰਨਾਂ ਤੁਕਾਂ ਵਾਲੇ (ਗਾਇਤ੍ਰੀ ਮੰਤ੍ਰ) ਨੂੰ¹⁰

10 ੧. 'ਤ੍ਰੈਪਾਲ' ਤੋਂ ਭਾਵ ਤਿੰਨ ਤੁਕਾਂ/ਪਦਿਆਂ ਵਾਲਾ ਗਾਇਤ੍ਰੀ ਮੰਤ੍ਰ ਹੈ। ਸਨਾਤਨ ਮਤ ਵਿਚ ਸੂਰਜ ਦੀ ਉਪਾਸ਼ਨਾ ਲਈ ਇਸ ਮੰਤ੍ਰ ਦੀ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਮਹੱਤਤਾ ਹੈ। ਰਿਗਵੇਦ ਵਿਚ 'ਗਾਇਤ੍ਰੀ' ਪਦ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਇਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਵਰਨਿਕ ਛੰਦ ਲਈ ਵੀ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ। ਸਾਵਿਤ੍ਰ (ਸੂਰਜ ਸੰਬੰਧੀ) ਮੰਤ੍ਰ ਵੀ ਇਸੇ ਛੰਦ ਵਿਚ ਹੀ ਮਿਲਦੇ ਹਨ। ਉਵ 'ਗਾਇਤ੍ਰੀ' ਦਾ ਅਰਥ 'ਗਾਯਨ੍ਤੰ ਤ੍ਰਾਯਤੇ ਙ੍ਰਿਤਿ' (ਗਾਉਣ ਵਾਲੇ ਦੀ ਰਖਿਆ ਕਰਨ ਵਾਲੀ) ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਨੂੰ ਗਾਇਤ੍ਰੀ ਤ੍ਰਿਪਦਾ, ਛੰਦੋਯੁਕਤਾ, ਮੰਤਰਾਤਮਿਕਾ, ਵੇਦਮਾਤਾ ਅਤੇ ਸਾਵਿਤ੍ਰੀ ਨਾਮ ਕਰਕੇ ਵੀ ਜਾਣਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਗਾਇਤ੍ਰੀ ਮੰਤਰ ਇਹ ਹੈ: 'ਸ੍ਰੁ:। ਸ੍ਰੂ:। ਸ੍ਵ:। ਤ੍ਵਸ੍ਵਿਤੁਰ੍ਵਿਰੇਯੰ, ਖਗੋਂ ਦੇਕ੍ਸ੍ਯ ਥੀ ਸ੍ਵਿ, ਥਿਯੋ ਯੋ ਨ: ਪ੍ਰਚੋਦਯਾਤ੍।' ਹਿੰਦੂ ਧਰਮ ਕੋਸ਼ ਅਨੁਸਾਰ ਇਸ ਦੇ ਅਰਥ ਹਨ: ਅਸੀਂ ਸਵਿਤਾ ਦੇਵ ਦੇ ਪ੍ਰਾਰਥਨਾ ਕਰਨ ਜੋਗ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਨੂੰ ਧਾਰਣ ਕਰਦੇ ਹਾਂ। ਉਹ ਸਾਡੀ ਬੁਧੀ ਨੂੰ ਪ੍ਰੇਰਿਤ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਮਹਾਨ ਕੋਸ਼ ਅਨੁਸਾਰ: 'ਜੋ ਸੂਰਜ ਦੇਵਤਾ ਸਭ ਨੂੰ ਜਿਵਾਉਂਦਾ ਹੈ, ਦੁਖਾਂ ਤੋਂ ਛੁਡਵਾਉਂਦਾ ਹੈ, ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਰੂਪ ਹੈ, ਬੇਨਤੀ ਕਰਨ ਯੋਗਯ ਹੈ, ਪਾਪ ਨਾਸ਼ਕ ਹੈ, ਜੋ ਸਾਡੀਆਂ ਬੁੱਧੀਆਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰੇਰਦਾ ਹੈ, ਉਸ ਦਾ ਅਸੀਂ ਧਿਆਨ ਕਰਦੇ ਹਾਂ।'

੨. ਗਾਇਤ੍ਰੀ ਮੰਤ੍ਰ ਸੰਬੰਧੀ ਇਹ ਕਥਾ ਵੀ ਪ੍ਰਚਲਤ ਹੈ ਕਿ ਜਦੋਂ ਗਾਇਤ੍ਰੀ ਬ੍ਰਹਮਾ ਦੀ ਪਤਨੀ ਸੀ, ਤਾਂ ਹੰਕਾਰ ਗ੍ਰਸਤ ਹੋਣ ਕਾਰਨ ਉਸ ਨੂੰ ਗਊ ਦੀ ਜੂਨ ਵਿਚ ਆਉਣਾ ਪਿਆ। ਘਾਹ-ਬੂਟ ਖਾਣ ਲਈ ਜਦੋਂ ਉਹ ਲੋਧੇ ਨਾਮੀ ਕਿਸੇ ਜਿਮੀਂਦਾਰ ਦੇ ਖੇਤ ਵਿਚ ਚਲੀ ਗਈ, ਤਾਂ ਜਿਮੀਂਦਾਰ ਨੇ ਡਾਂਗ ਨਾਲ ਉਸ ਦੀ ਲੱਤ ਭੰਨ ਦਿਤੀ। ਇਸ ਘਟਨਾ ਵੱਲ ਭਗਤ ਨਾਮਦੇਵ ਨੇ ਗੌਡ ਰਾਗ ਵਿਚਲੇ ਆਪਣੇ ਸ਼ਬਦ ਵਿਚ ਸੰਕੇਤ ਕੀਤਾ ਹੈ: ਪਾਂਡੇ ਤੁਮਰੀ ਗਾਇਤ੍ਰੀ ਲੋਧੇ ਕਾ ਖੇਤੁ ਖਾਤੀ ਥੀ ॥ ਲੈ ਕਰਿ ਠੇਗਾ ਟਗਰੀ ਤੇਰੀ ਲਾਂਗਤ ਲਾਂਗਤ ਜਾਤੀ ਥੀ ॥੧॥ -ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ੮੭੪

ਨਾਂਵ, ਕਰਮ ਕਾਰਕ; ਪੁਲਿੰਗ, ਇਕਵਚਨ।

ਲਹਿੰਦੀ/ਬ੍ਰਜ - ਤ੍ਰੈ (ਤਿੰਨ) + ਪ੍ਰਾਕ੍ਰਿਤ/ਪਾਲੀ - ਪਾਲਿ (ਪਾਲ, ਪੰਗਤੀ); ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ - ਪਾਲਿਹ (ਪਾਲਿ: - ਸਿਰਾ, ਕਿਨਾਰਾ; ਹੱਦ; ਸ਼੍ਰੇਣੀ, ਪੰਗਤੀ)।¹¹

ਤਿਹਾਲ = ਤਿੰਨ ਵੇਲੇ।¹²

ਕਿਰਿਆ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ।

ਪੁਰਾਤਨ ਪੰਜਾਬੀ - ਤਿਹਾਲ; ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ - ਤ੍ਰਿਕਾਲਮ੍ (ਤ੍ਰਿਕਾਲਮ੍ - ਤਿੰਨ ਕਾਲ ਜਾਂ ਤਿੰਨ ਵੇਲੇ - ਸਵੇਰੇ, ਦੁਪਹਿਰੇ, ਸ਼ਾਮ)।¹³

ਬਿਚਾਰੰ = ਵੀਚਾਰਦਾ ਹੈ।¹⁴

ਕਿਰਿਆ, ਵਰਤਮਾਨ ਕਾਲ; ਅਨ ਪੁਰਖ, ਪੁਲਿੰਗ, ਇਕਵਚਨ।

ਪੁਰਾਤਨ ਪੰਜਾਬੀ - ਵਿਚਾਰਣਾ (ਸੋਚਣਾ, ਵਿਚਾਰਨਾ); ਪ੍ਰਾਕ੍ਰਿਤ - ਵਿਚਾਰਇ (ਘੁੰਮਦਾ ਹੈ); ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ - ਵਿਚਾਰਤਿ (ਵਿਚਾਰਤਿ - ਇੱਧਰ-ਉੱਧਰ ਘੁੰਮਦਾ ਹੈ, ਵਿਚਾਰਦਾ ਹੈ)।

ਗਲਿ = ਗਲ ਵਿਚ।

ਨਾਂਵ, ਅਧਿਕਰਣ ਕਾਰਕ; ਪੁਲਿੰਗ, ਇਕਵਚਨ।

ਅਵਧੀ/ਲਹਿੰਦੀ/ਪ੍ਰਾਕ੍ਰਿਤ/ਪਾਲੀ - ਗਲ; ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ - ਗਲਹ (ਗਲ: - ਗਲਾ, ਗਲ)।

ਮਾਲਾ = ਮਾਲਾ।

ਨਾਂਵ, ਕਰਮ ਕਾਰਕ; ਇਸਤਰੀ ਲਿੰਗ, ਇਕਵਚਨ।

¹¹ ਤ੍ਰੈਪਾਲ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ - ਤ੍ਰਿਪਦਮ੍/ਤ੍ਰਿਪਾਦਿ (ਤ੍ਰਿਪਦਮ੍/ਤ੍ਰਿਪਾਦਿ - ਤਿੰਨ ਪੈਰਾਂ ਵਾਲੀ, ਤਿੰਨ ਪੰਗਤੀਆਂ ਵਾਲੀ, ਗਾਇਤ੍ਰੀ) ਤੋਂ ਵੀ ਵਿਉਤਪਤ ਹੋਇਆ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ।

¹² ਇਤਿਹਾਸਕ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਗਿਆਨ ਦੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਤੋਂ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ 'ਕ' ਦਾ ਵਟਾਂਦਰਾ 'ਗ' ਦੀ ਧੁਨੀ ਰਾਹੀਂ ਹੁੰਦਾ ਹੋਇਆ, ਪ੍ਰਾਕ੍ਰਿਤਾਂ ਵਿਚ 'ਹ' ਦੀ ਧੁਨੀ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚਦਾ ਹੈ। ਇਥੇ ਵੀ 'ਕ' ਦਾ ਰੂਪ 'ਹ' ਨੇ ਲੈ ਲਿਆ ਹੈ।

¹³ ਕੁਝ ਵਿਦਵਾਨ 'ਤਿਹਾਲ' ਨੂੰ 'ਤਿ (ਤਿੰਨ) + ਹਾਲ (ਵੇਲਾ) ਤੋਂ ਬਣਿਆ ਵੀ ਮੰਨਦੇ ਹਨ। ਵੇਖੋ: ਪੰਜਾਬੀ ਕੋਸ਼ (ਜਿਲਦ ਤੀਜੀ), ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਭਾਗ ਪੰਜਾਬ, ਪਟਿਆਲਾ, ੨੦੦੭, ਪੰਨਾ ੨੦੮

¹⁴ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ ਕਿਤੇ ਕਿਤੇ ਟਿੱਪੀ ਅੰਤਕ ਅਜਿਹੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਨੂੰ ਕਿਰਿਆ ਰੂਪ ਵਿਚ ਵੀ ਵਰਤਿਆ ਹੈ।

ਰਾਜਸਥਾਨੀ - ਮਾਲਾ; ਅਪਭ੍ਰੰਸ਼ - ਮਾਲ/ਮਾਲਾ (ਜਪਮਾਲਾ, ਫੁੱਲਾਂ ਦਾ ਹਾਰ ਆਦਿ); ਪ੍ਰਾਕ੍ਰਿਤ - ਮਾਲਾ/ਮਾਲਿਆ; ਪਾਲੀ - ਮਾਲਾ (ਜਪਮਾਲਾ); ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ - ਮਾਲਾ (ਸਾਲਾ - ਹਾਰ, ਲੜੀ, ਮਾਲਾ)।

ਤਿਲਕੁ = ਤਿਲਕ, ਮੱਥੇ 'ਤੇ ਲਾਇਆ ਹੋਇਆ ਟਿੱਕਾ।

ਨਾਂਵ, ਕਰਮ ਕਾਰਕ; ਪੁਲਿੰਗ, ਇਕਵਚਨ।

ਸਿੰਧੀ - ਤਿਲਕੁ/ਤਿਲਿਕੁ; ਪ੍ਰਾਕ੍ਰਿਤ - ਤਿਲਗ; ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ - ਤਿਲਕਮ੍ (ਤਿਲਕਮ੍ - ਪੀਸੇ ਹੋਏ ਚੰਦਨ, ਕੇਸਰ ਆਦਿ ਦਾ ਮੱਥੇ ਤੇ ਲਾਇਆ ਹੋਇਆ ਟਿੱਕਾ)।

ਲਿਲਾਟੰ = ਮੱਥੇ ਉਤੇ।

ਨਾਂਵ, ਅਧਿਕਰਣ ਕਾਰਕ; ਪੁਲਿੰਗ, ਇਕਵਚਨ।

ਪੁਰਾਤਨ ਪੰਜਾਬੀ/ਅਪਭ੍ਰੰਸ਼ - ਲਿਲਾਟ; ਪਾਲੀ - ਲਲਾਟ; ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ - ਲਲਾਟਮ੍ (ਲਲਾਟਮ੍ - ਮੱਥਾ)।

ਦੁਇ = ਦੋ।

ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ (ਧੋਤੀ ਦਾ), ਕਰਮ ਕਾਰਕ; ਇਸਤਰੀ ਲਿੰਗ, ਬਹੁਵਚਨ।

ਪੁਰਾਤਨ ਪੰਜਾਬੀ - ਦੁਇ; ਅਪਭ੍ਰੰਸ਼ - ਦੁਇ/ਦੁਈ (ਦੋਵੇਂ); ਪ੍ਰਾਕ੍ਰਿਤ - ਦੋ/ਬੋ/ਦੁਵੇ; ਪਾਲੀ - ਦੁਈ/ਦੁਵੀ/ਦੁਵਿ/ਦੁਵੇ; ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ - ਦਵ/ਦ੍ਵ (ਦਕ/ਦ੍ਵ - ਦੋ)।

ਧੋਤੀ = ਧੋਤੀਆਂ।

ਨਾਂਵ, ਕਰਮ ਕਾਰਕ; ਇਸਤਰੀ ਲਿੰਗ, ਬਹੁਵਚਨ।

ਸਿੰਧੀ/ਬ੍ਰਜ/ਮੁੰਡਾਰੀ¹⁵ - ਧੋਤੀ; ਅਪਭ੍ਰੰਸ਼ - ਧੋਵਤਿ (ਧੋਤੀ); ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ - ਧੋੱਤ (ਧੋਜ - ਕਪੜਾ)।

ਬਸਤ੍ਰ = ਬਸਤਰ, ਕਪੜਾ।

ਨਾਂਵ, ਕਰਮ ਕਾਰਕ; ਪੁਲਿੰਗ, ਇਕਵਚਨ।

ਪੁਰਾਤਨ ਪੰਜਾਬੀ - ਬਸਤ੍ਰ; ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ - ਵਸਤ੍ਰਣਮ੍ (ਕਛਾਣਮ੍ - ਬਸਤਰ, ਕਪੜੇ)।

¹⁵ ਔਸਟਰੋ-ਏਸ਼ੀਆਟਿਕ (Austro-asiatic) ਭਾਸ਼ਾ ਪਰਵਾਰ ਦੀ ਇਕ ਬੋਲੀ ਜਿਸ ਨੂੰ 'ਮੁੰਡਾਰੀ' ਵੀ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਕਪਾਟੰ = ਤਾਲੂਏ ਉਤੇ, ਸਿਰ ਉਤੇ।

ਨਾਂਵ, ਅਧਿਕਰਣ ਕਾਰਕ; ਪੁਲਿੰਗੰ, ਇਕਵਚਨ।

ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ - ਕਪਾਲਮ੍ (ਕਪਾਲਮ੍ - ਖੋਪੜੀ, ਸਿਰ)।¹⁶

ਜੇ = ਜੇ, ਜੇਕਰ।

ਯੋਜਕ।

ਸਿੰਧੀ/ਲਿਹਿੰਦੀ/ਪੰਜਾਬੀ/ਬ੍ਰਜ - ਜੇ; ਅਪਭ੍ਰੰਸ਼ - ਜੇਇ; ਪ੍ਰਾਕ੍ਰਿਤ - ਜਇ; ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ - ਯਦਿ (ਯਦਿ - ਜੇਕਰ)।

ਜਾਣਸਿ = ਜਾਣ ਲਵੇ।

ਕਿਰਿਆ, ਸੰਭਾਵ ਭਵਿਖਤ ਕਾਲ; ਅਨ ਪੁਰਖ, ਪੁਲਿੰਗੰ, ਇਕਵਚਨ।

ਅਪਭ੍ਰੰਸ਼ - ਜਾਣਸਿ (ਜਾਣੇਗਾ); ਪ੍ਰਾਕ੍ਰਿਤ - ਜਾਣਇ; ਪਾਲੀ - ਜਾਨਾਤਿ; ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ - ਜਾਨਾਤਿ (ਜਾਨਾਤਿ - ਜਾਣਦਾ ਹੈ, ਸਮਝਦਾ ਹੈ)।

ਬ੍ਰਹਮੰ = ਬ੍ਰਹਮ ਦੇ, ਬ੍ਰਹਮ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਵਾਲੇ।

ਨਾਂਵ, ਸਬੰਧ ਕਾਰਕ; ਪੁਲਿੰਗੰ, ਇਕਵਚਨ।

ਬ੍ਰਜ - ਬ੍ਰਹਮ; ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ - ਬ੍ਰਹਮੰ (ਬ੍ਰਹਮੰ - ਵੱਧਣ ਫੁੱਲਣ ਵਾਲਾ, ਪਰਮਾਤਮਾ)।

ਕਰਮੰ = ਕਰਮ ਨੂੰ।

ਨਾਂਵ, ਕਰਮ ਕਾਰਕ; ਪੁਲਿੰਗੰ, ਇਕਵਚਨ।

ਪੁਰਾਤਨ ਪੰਜਾਬੀ/ਅਪਭ੍ਰੰਸ਼ - ਕਰਮ; ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ - ਕਰਮਨ੍ (ਕਰਮਨ੍ - ਕਾਰਜ, ਕੰਮ)।

¹⁶ 'ਕਪਾਟੰ' ਨੂੰ ਮਹਾਨ ਕੋਸ਼ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਦੇ 'ਕਪਾਟ' ਤੋਂ ਮੰਨਦਾ ਹੈ: "ਜਲ ਨਾਲ ਭਿੱਜਿਆ ਪੱਟ। ਧੋਤਾ ਗਿੱਲਾ ਪਰਨਾ, ਜੋ ਸੰਧਿਆ ਕਰਨ ਸਮੇਂ ਮੋਢਿਆਂ ਪੁਰ ਰਖਣਾ ਵਿਧਾਨ ਹੈ।" -ਭਾਈ ਕਾਨ੍ਹ ਸਿੰਘ ਨਾਭਾ, ਮਹਾਨ ਕੋਸ਼, ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਭਾਗ ਪੰਜਾਬ, ਪਟਿਆਲਾ, ੧੯੭੪, ਪੰਨਾ ੨੯੫

ਸਭਿ = ਸਾਰੇ।

ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ (ਕਰਮੰ ਦਾ), ਕਰਮ ਕਾਰਕ; ਪੁਲਿੰਗ, ਬਹੁਵਚਨ।

ਪੁਰਾਤਨ ਪੰਜਾਬੀ - ਸਭ/ਸਭੇ; ਲਹਿੰਦੀ - ਸਭੇ; ਸਿੰਧੀ - ਸਭੁ; ਅਪਭ੍ਰੰਸ਼ - ਸੱਭ; ਪ੍ਰਾਕ੍ਰਿਤ - ਸੱਵ/ਸੱਬ; ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ - ਸਰਵ (ਸਰ੍ਵ - ਸਭ, ਹਰ ਕੋਈ)।

ਫੋਕਟ = ਫੋਕੇ, ਫਜ਼ੂਲ, ਬੇਅਰਥ।

ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ (ਕਰਮੰ ਦਾ), ਕਰਮ ਕਾਰਕ; ਪੁਲਿੰਗ, ਬਹੁਵਚਨ।

ਪੁਰਾਤਨ ਪੰਜਾਬੀ - ਫੋਕਟ (ਫੋਕ/ਭੋਹ); ਸਿੰਧੀ - ਫੋਕਟੁ; ਬ੍ਰਜ - ਫੋਕਟ (ਬੋਕਾਰ); ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ - ਫੋਕ (ਫੋਕੁ - ਖੋਖਲਾ)।

ਨਿਸਚਉ = ਨਿਸ਼ਚਾ, ਯਕੀਨ, ਦ੍ਰਿੜ੍ਹ ਵਿਸ਼ਵਾਸ।

ਨਾਂਵ, ਕਰਤਾ ਕਾਰਕ; ਪੁਲਿੰਗ, ਇਕਵਚਨ।

ਪੁਰਾਤਨ ਪੰਜਾਬੀ - ਨਿਸਚਉ; ਬ੍ਰਜ - ਨਿਸਚਯ; ਅਪਭ੍ਰੰਸ਼ - ਨਿਚੁਓ/ਨਿਚੁਯ; ਪ੍ਰਾਕ੍ਰਿਤ - ਣਿਚਯ/ਣਿਚੁਯ; ਪਾਲੀ - ਨਿਚੁਯ (ਨਿਸ਼ਚਤਤਾ); ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ - ਨਿਸ਼ਚਯਹ (ਨਿਸ਼ਚਯ: - ਪੁਛ-ਗਿਛ, ਦ੍ਰਿੜ੍ਹਤਾ)।

ਕਰਮੰ = ਕਰਮ, ਕਰਮ-ਕਾਂਡ।

ਨਾਂਵ, ਕਰਤਾ ਕਾਰਕ; ਪੁਲਿੰਗ, ਬਹੁਵਚਨ।

ਪੁਰਾਤਨ ਪੰਜਾਬੀ/ਅਪਭ੍ਰੰਸ਼ - ਕਰਮ; ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ - ਕਰਮਨ੍ (ਕਰਮਨ੍ - ਕਾਰਜ, ਕੰਮ)।

ਕਹੁ = ਕਥਨ।

ਨਾਂਵ, ਕਰਤਾ ਕਾਰਕ; ਪੁਲਿੰਗ, ਇਕਵਚਨ।

ਅਪਭ੍ਰੰਸ਼ - ਕਹੁ (ਕਥਨ); ਪ੍ਰਾਕ੍ਰਿਤ - ਕਹ; ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ - ਕਥ (ਕਥ - ਬੋਲਣਾ, ਕਹਿਣਾ)।

ਨਾਨਕ = ਨਾਨਕ ਦਾ।

ਨਾਂਵ, ਸੰਬੰਧ ਕਾਰਕ; ਪੁਲਿੰਗ, ਇਕਵਚਨ।

ਨਿਹਚਉ = ਨਿਹਚਾ (ਕਰਕੇ), ਦ੍ਰਿੜੁ ਵਿਸ਼ਵਾਸ (ਧਾਰ ਕੇ)।

ਨਾਂਵ, ਕਰਮ ਕਾਰਕ; ਪੁਲਿੰਗ, ਇਕਵਚਨ।

ਪੁਰਾਤਨ ਪੰਜਾਬੀ - ਨਿਸਚਉ; ਬ੍ਰਜ - ਨਿਸਚਯ; ਅਪਭ੍ਰੰਸ਼ - ਨਿਚਛਉ/ਨਿਚਛਯ; ਪ੍ਰਾਕ੍ਰਿਤ - ਠਿੱਚਯ/ਠਿਚਛਯ; ਪਾਲੀ - ਨਿਚਛਯ (ਨਿਸਚਤਤਾ); ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ - ਨਿਸ਼ਚਯਹ (ਨਿਸ਼ਚਯ: - ਪੁਛ-ਗਿਛ, ਦ੍ਰਿੜਤਾ)।

ਧਿਆਵੈ = ਧਿਆਉਂਦਾ ਹੈ।

ਕਿਰਿਆ, ਵਰਤਮਾਨ ਕਾਲ; ਅਨ ਪੁਰਖ, ਪੁਲਿੰਗ, ਇਕਵਚਨ।

ਪੁਰਾਤਨ ਪੰਜਾਬੀ - ਧਿਆਉਣਾ; ਸਿੰਧੀ - ਧਿਯਾਇਣੁ (ਵਿਚਾਰਨਾ); ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ - ਧਯਾਯਤਿ (ਧਿਆਯਤਿ - ਧਿਆਨ ਧਰਦਾ ਹੈ, ਯਾਦ ਕਰਦਾ ਹੈ)।

ਵਿਣੁ = ਬਿਨਾਂ, ਬਗੈਰ।

ਸਬੰਧਕ।

ਪੁਰਾਤਨ ਅਵਧੀ/ਮੈਥਿਲੀ/ਨਿਪਾਲੀ - ਬਿਨੁ; ਅਪਭ੍ਰੰਸ਼ - ਵਿਣੁ; ਪ੍ਰਾਕ੍ਰਿਤ - ਵਿਣਾ; ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ - ਵਿਨਾ (ਕਿਨਾ - ਬਿਨਾਂ)।

ਸਤਿਗੁਰੁ = ਸਤਿਗੁਰੂ (ਬਿਨਾਂ), ਸੱਚੇ ਗੁਰੂ (ਤੋਂ ਬਗੈਰ); ਗੁਰੂ ਦੇ ਸੱਚੇ ਉਪਦੇਸ (ਤੋਂ ਬਗੈਰ)।

ਨਾਂਵ, ਕਰਮ ਕਾਰਕ; ਪੁਲਿੰਗ, ਇਕਵਚਨ।

ਪੁਰਾਤਨ ਪੰਜਾਬੀ - ਸਤਿਗੁਰੁ; ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ - ਸਤਯੁ+ਗੁਰੂ (ਸਤ੍ਯੁ+ਗੁਰੁ - ਸੱਚਾ+ਅਧਿਆਤਮਕ ਮੁਰਸ਼ਦ)।

ਵਾਟ = ਵਾਟ, ਮਾਰਗ, ਜੀਵਨ-ਵਾਟ।

ਨਾਂਵ, ਕਰਮ ਕਾਰਕ; ਇਸਤਰੀ ਲਿੰਗ, ਇਕਵਚਨ।

ਪੁਰਾਤਨ ਪੰਜਾਬੀ - ਬਾਟ/ਵਾਟ; ਸਿੰਧੀ - ਵਾਟ; ਅਪਭ੍ਰੰਸ਼ - ਬਾਟ/ਵੱਟ/ਬੱਟ; ਪ੍ਰਾਕ੍ਰਿਤ - ਵੱਟ/ਵੱਟਾ; ਪਾਲੀ - ਵਟੁਮਅ (ਰਾਹ); ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ - ਵਰ੍ਤੁਮਨਿਹ (ਕਰ੍ਮਨਿ: ਪਹੀਏ ਦੀ ਲੀਹ, ਰਾਹ)।

ਨ = ਨਾ, ਨਹੀਂ।

ਨਿਪਾਤ।

ਪੁਰਾਤਨ ਪੰਜਾਬੀ - ਨਾ/ਨ; ਮਾਰਵਾੜੀ/ਅਵਧੀ/ਲਹਿੰਦੀ/ਸਿੰਧੀ/ਕਸ਼ਮੀਰੀ/ਅਪਭ੍ਰੰਸ਼ - ਨ; ਪ੍ਰਾਕ੍ਰਿਤ - ਣਅ/ਣਾ; ਪਾਲੀ - ਨਾ/ਨ;
ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ - ਨਹ (ਜ: - ਨਹੀਂ, ਨਿਖੇਧ-ਬੋਧਕ)।

ਪਾਵੈ = ਪਾ ਸਕਦਾ, ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਸਕਦਾ।

ਕਿਰਿਆ, ਵਰਤਮਾਨ ਕਾਲ; ਅਨ ਪੁਰਖ, ਪੁਲਿੰਗ, ਇਕਵਚਨ।

ਪੁਰਾਤਨ ਪੰਜਾਬੀ - ਪਾਉਣਾ; ਲਹਿੰਦੀ - ਪਾਵਣ; ਸਿੰਧੀ - ਪਾਇਣੁ (ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨਾ); ਪ੍ਰਾਕ੍ਰਿਤ - ਪਾਵਇ (ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਦਾ ਹੈ);
ਪਾਲੀ - ਪਾਪੇਤਿ (ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਲਿਆਉਂਦਾ ਹੈ); ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ - ਪ੍ਰਾਪਯਤਿ (ਪ੍ਰਾਪਯਤਿ - ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਾਉਂਦਾ ਹੈ, ਪ੍ਰਾਪਤ
ਕਰਦਾ ਹੈ)।

॥੨॥ = ਦੂਜਾ ਸਲੋਕ ਸੰਪੂਰਨ।

ਕਾਵਿਕ ਪਖ

ਸਲੋਕ ਦੀਆਂ ਪਹਿਲੀਆਂ ਛੇ ਤੁਕਾਂ ਵਿਚ ਇਕਹਰੇ ਅਰਥਾਂ ਵਾਲੀ ਸ਼ਬਦਾਵਲੀ ਰਾਹੀਂ ਫੋਕਟ ਕਰਮਕਾਂਡਾਂ ਦਾ ਵੇਰਵਾ ਦਿੱਤਾ
ਗਿਆ ਹੈ। ਸਤਵੀਂ ਅਤੇ ਅਠਵੀਂ ਤੁਕ ਵਿਚ ਵੀ ਸਪਸ਼ਟ ਕਥਨ ਹੈ ਕਿ ਜੇ ਜੀਵ ਪ੍ਰਭੂ ਦੀ ਪ੍ਰੇਮਾ-ਭਗਤੀ ਰੂਪ ਸ੍ਰੇਸ਼ਟ ਕਰਮ ਨੂੰ ਜਾਣ
ਲਵੇ ਤਾਂ ਉਹ ਫੋਕਟ ਕਰਮਾਂ ਦੀ ਵਿਅਰਥਤਾ ਨੂੰ ਵੀ ਪਛਾਣ ਲੈਂਦਾ ਹੈ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਾਵੀਂ ਅਤੇ ਦਸਵੀਂ ਤੁਕ ਵਿਚ ਵੀ ਸਪਸ਼ਟ
ਕਥਨ ਹੈ ਕਿ ਜੇ ਮਨੁਖ ਪ੍ਰਭੂ ਨੂੰ ਨਿਸ਼ਚੇ ਨਾਲ ਧਿਆਉਂਦੇ ਹਨ, ਪ੍ਰਭੂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸਹਿਜੇ ਹੀ ਮਿਲ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਪਰੰਤੂ ਸਤਿਗੁਰੂ ਤੋਂ
ਬਿਨਾ ਪ੍ਰਭੂ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਦੀ ਇਹ ਵਾਟ ਜਾਂ ਰਾਹ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦੀ।

ਇਸ ਸਲੋਕ ਵਿਚ ਕੁਲ ੧੦ ਤੁਕਾਂ ਹਨ। ਹਰ ਤੁਕ ਦੀਆਂ ੧੬-੧੬ ਮਾਤਰਾਵਾਂ ਹਨ। ਤੁਕਾਂ ਦਾ ਇਹ ਮਾਤਰਾ ਵਿਧਾਨ 'ਚੌਪਈ'
ਛੰਦ ਦੀ ਸਿਰਜਣਾ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਸਲੋਕ ਪੰਜ ਚੌਪਈਆਂ ਜੋੜ ਕੇ ਬਣਿਆ ਹੈ।

ਪਉੜੀ॥

ਕਪੜੁ ਰੂਪੁ ਸੁਹਾਵਣਾ ਛਡਿ ਦੁਨੀਆ ਅੰਦਰਿ ਜਾਵਣਾ॥

ਮੰਦਾ ਚੰਗਾ ਆਪਣਾ ਆਪੇ ਹੀ ਕੀਤਾ ਪਾਵਣਾ॥

ਹੁਕਮ ਕੀਏ ਮਨਿ ਭਾਵਦੇ ਰਾਹਿ ਭੀੜੈ ਅਗੈ ਜਾਵਣਾ॥

ਨੰਗਾ ਦੇਜਕਿ ਚਾਲਿਆ ਤਾ ਦਿਸੈ ਖਰਾ ਡਰਾਵਣਾ॥

ਕਰਿ ਅਉਗਣ ਪਛੇਤਾਵਣਾ॥੧੪॥

ਸ਼ਾਬਦਕ ਅਨੁਵਾਦ

(ਮਨੁਖ ਨੇ ਆਪਣੇ ਸਰੀਰ ਦਾ) ਕਪੜਾ ਤੇ ਸੁੰਦਰ ਸਰੂਪ, ਦੁਨੀਆ ਵਿਚ ਹੀ ਛੱਡ ਕੇ ਜਾਣਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

(ਆਪਣਾ) ਕੀਤਾ ਮਾੜਾ-ਚੰਗਾ (ਕੰਮ, ਤੇ ਉਸ ਦਾ ਮਾੜਾ-ਚੰਗਾ ਫਲ ਵੀ ਮਨੁਖ ਨੇ) ਆਪ ਹੀ ਪਾਉਣਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।¹⁷

(ਜਿਸ ਨੇ ਇਸ ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਰਹਿੰਦਿਆਂ, ਦੂਜਿਆਂ ਉਪਰ) ਮਨ ਭਾਉਂਦੇ ਹੁਕਮ ਕੀਤੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, (ਉਸ ਨੇ) ਅੱਗੇ ਭੀੜੇ ਰਾਹ ਵਿਚੋਂ ਜਾਣਾ ਹੈ।

(ਅਖੀਰ, ਜਦੋਂ ਜਮਦੂਤਾਂ ਨੇ ਇਸ ਨੂੰ) ਨੰਗਾ (ਹੀ) ਦੌਜਕ ਨੂੰ ਤੌਰ ਲੈਣਾ ਹੈ,¹⁸ ਤਾਂ (ਉਦੋਂ ਇਸ ਨੇ) ਬੜਾ ਡਰਾਉਣਾ ਦਿਸਣਾ ਹੈ।

(ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ) ਅੰਗੁਣ ਕਰਕੇ ਪਛਤਾਉਣਾ (ਹੀ) ਪੈਂਦਾ ਹੈ।

ਭਾਵਾਰਥਕ-ਸਿਰਜਣਾਤਮਕ ਅਨੁਵਾਦ

ਮਨੁਖ ਨੇ ਆਪਣੇ ਸਰੀਰ ਦਾ ਇਹ ਸੁੰਦਰ ਸਰੂਪ ਅਤੇ ਸਰੀਰ ਦੁਆਰਾ ਹੰਢਾਇਆ ਜਾਣ ਵਾਲਾ ਸਾਰਾ ਕਪੜਾ-ਲੱਤਾ ਤੇ ਮਾਇਕੀ ਸਾਜੋ-ਸਮਾਨ ਇਸ ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਹੀ ਛੱਡ ਕੇ ਕੂਚ ਕਰਨਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਆਪਣਾ ਕੀਤਾ ਹੋਇਆ ਮਾੜਾ-ਚੰਗਾ ਕੰਮ ਤੇ ਉਸ ਅਨੁਸਾਰ ਮਿਲਣ ਵਾਲਾ ਉਸ ਦਾ ਮਾੜਾ-ਚੰਗਾ ਫਲ ਵੀ ਮਨੁਖ ਨੇ ਆਪ ਹੀ ਭੋਗਣਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਜਿਸ ਮਨੁਖ ਨੇ, ਇਸ ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਰਹਿੰਦਿਆਂ, ਦੂਜਿਆਂ ਉਪਰ ਮਨ ਮਰਜੀ ਵਾਲੇ ਹੁਕਮ ਚਲਾਏ ਹਨ, ਉਸ ਨੇ ਅੱਗੇ, ਭੀੜੇ ਰਾਹ ਵਿਚੋਂ ਲੰਘਣਾ ਹੈ।¹⁹

ਅਖੀਰ, ਜਦੋਂ ਜਮਦੂਤਾਂ ਨੇ ਇਸ ਨੂੰ ਨਸ਼ਰ ਕਰਕੇ ਨਰਕ ਵੱਲ ਨੂੰ ਲੈ ਜਾਣਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਉਦੋਂ ਇਸ ਨੇ, ਆਪਣੇ ਪਿਛਲੇ ਕਰਮਾਂ ਦੇ ਸਨਮੁਖ, ਬਹੁਤ ਭਿਆਨਕ ਨਜ਼ਰ ਆਉਣਾ ਹੈ।

ਇਉਂ, ਮਾੜੇ ਕੰਮ ਕਰਕੇ ਆਖਰ ਪਛਤਾਵਾ ਹੀ ਪੱਲੇ ਪੈਂਦਾ ਹੈ।²⁰

¹⁷ ਅਰਥ ਅਨਵੈ ਕਰਕੇ।

¹⁸ ਘਤਿ ਗਲਾਵਾਂ ਚਾਲਿਆ ਤਿਨਿ ਦੂਤਿ ਅਮਲ ਤੇ ॥ -ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ੩੧੭

ਜਾਂ ਪਕੜਿ ਚਲਾਇਆ ਕਾਲਿ ਤਾਂ ਖਰਾ ਡਰਾਵਣਾ ॥ -ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ੬੪੫

¹⁹ ਇਥੇ ਅਤੇ ਇਸ ਤੋਂ ਅਗਲੀ ਤੁਕ ਵਿਚ ਉਸ ਇਸਲਾਮੀ ਮਾਨਤਾ ਵੱਲ ਸੰਕੇਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ ਜਿਸ ਅਨੁਸਾਰ ਮੌਤ ਉਪਰੰਤ ਮਨੁਖ-ਰੂਹ ਨੂੰ ਦੋਜ਼ਖ ਵਿਚ ਅੱਗ ਦੀ ਨਦੀ ਉਤੇ ਬਣੇ ਵਾਲ ਤੋਂ ਵੀ ਬਰੀਕ ਪੁਲ (ਪੁਲ-ਸਿਰਾਤ) ਅਥਵਾ ਭੀੜੀ ਗਲੀ ਵਿਚੋਂ ਲੰਘਣਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ: ਵਾਲਹੁ ਨਿਕੀ ਪੁਰਸਲਾਤ ਕੰਨੀ ਨ ਸੁਣੀ ਆਇ ॥ -ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ੧੩੭੭ ਅਤੇ ਆਵਣੁ ਜਾਣੁ ਨ ਸੁਝਈ ਭੀੜੀ ਗਲੀ ਫਹੀ ॥ -ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ੯੫੩

²⁰ ਮਾਇਆ ਮੋਹਿ ਸਭ ਸੁਧਿ ਗਵਾਈ ਕਰਿ ਅਵਗਣ ਪਛੋਤਾਵਣਿਆ ॥੨॥ -ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ੧੧੬

ਪਦ ਅਰਥ

ਕਪੜੁ = ਕਪੜਾ, ਕਪੜਾ-ਲੱਤਾ, ਮਾਇਕੀ ਸਾਜੋ-ਸਮਾਨ।²¹

ਨਾਂਵ, ਕਰਮ ਕਾਰਕ; ਪੁਲਿੰਗ, ਇਕਵਚਨ।

ਲਹਿੰਦੀ - ਕਪੜਾ; ਸਿੰਧੀ - ਕਪੜੁ/ਕਪੜੇ (ਕਪੜਾ, ਮੋਟਾ ਕਪੜਾ); ਅਪਭ੍ਰੰਸ਼ - ਕੱਪਡ/ਕੱਪਡੁ/ਕਾਪਡ (ਕਪੜਾ); ਪ੍ਰਾਕ੍ਰਿਤ - ਕੱਪਡ (ਪੁਰਾਣਾ ਕਪੜਾ, ਕਪੜਾ); ਪਾਲੀ - ਕੱਪਟ (ਗੰਦਾ ਪੁਰਾਣਾ ਕਪੜਾ ਜਾਂ ਟਾਕੀ); ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ - ਕਰ੍ਪਟਮ੍ (ਕਰ੍ਪਟਮ੍ - ਫਟਿਆ ਪੁਰਾਣਾ ਜਾਂ ਟਾਕੀਆਂ ਲੱਗਿਆ ਕਪੜਾ, ਕਪੜੇ ਦਾ ਟੁਕੜਾ ਜਾਂ ਟਾਕੀ, ਚੀਥੜਾ)।

ਰੂਪੁ = ਸਰੂਪ, ਸਰੀਰ।

ਨਾਂਵ, ਕਰਮ ਕਾਰਕ; ਪੁਲਿੰਗ, ਇਕਵਚਨ।

ਅਪਭ੍ਰੰਸ਼/ਪ੍ਰਾਕ੍ਰਿਤ - ਰੂਪ; ਪਾਲੀ - ਰੂਪ (ਰੂਪ, ਆਕਾਰ); ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ - ਰੂਪ (ਰੂਪ - ਰੂਪ, ਅਕਾਰ; ਸੁੰਦਰਤਾ)।

ਸੁਹਾਵਣਾ = ਸੋਹਣਾ, ਸੁੰਦਰ।

ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ (ਕਪੜੁ ਰੂਪੁ ਦਾ), ਕਰਮ ਕਾਰਕ; ਪੁਲਿੰਗ, ਇਕਵਚਨ।

ਪੁਰਾਤਨ ਪੰਜਾਬੀ - ਸੁਹਾਉਣਾ; ਸਿੰਧੀ - ਸੁਹਾਇਣੁ (ਦਰੁਸਤ ਹੋਣਾ, ਸੁਹਾਵਣਾ ਹੋਣਾ); ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ - ਸੋਭਾਯਤੇ (ਸੋਭਾਯਤੇ - ਸੋਭਿਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ)।

ਛੱਡਿ = ਛੱਡ ਕੇ।

ਪੂਰਬ ਪੂਰਣ ਕਿਰਦੰਤ (ਕਿਰਿਆ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ)।

ਅਪਭ੍ਰੰਸ਼ - ਛੱਡਿ (ਛੱਡ ਕੇ, ਤਿਆਗ ਕੇ); ਪ੍ਰਾਕ੍ਰਿਤ - ਛੱਡਇ; ਪਾਲੀ - ਛੱਡੋਤਿ (ਛੱਡਦਾ ਹੈ/ਤਿਆਗਦਾ ਹੈ); ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ - ਛੁਦ੍ਦਤਿ (ਛੁਦ੍ਦਤਿ - ਵਗਾਉਂਦਾ ਹੈ)।

ਦੁਨੀਆ = ਦੁਨੀਆ, ਸੰਸਾਰ।

ਨਾਂਵ, ਅਧਿਕਰਣ ਕਾਰਕ; ਇਸਤਰੀ ਲਿੰਗ, ਇਕਵਚਨ।

ਅਰਬੀ - ਦੁਨਯਾ (ਸੰਸਾਰ)।

²¹ “ਕਪੜੁ ਪਦ ਵਿਚ ਸਾਰੀ ਸੰਪਤੀ ਦਾ ਭਾਵ ਹੈ ਤੇ ਰੂਪੁ ਪਦ ਵਿਚ ਸਰੀਰ ਤੇ ਇਸ ਦੀ ਸੁੰਦਰਤਾ ਦਾ ਤਾਤਪਰਜ ਹੈ।” - ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ, ਸੰਬਯਾ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ, ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਸਾਹਿਤ ਸਦਨ, ਨਵੀਂ ਦਿੱਲੀ, ੨੦੦੨, ਪੰਨਾ ੨੯੦੩

ਅੰਦਰਿ = ਅੰਦਰ, ਵਿਚ।

ਸਬੰਧਕ।

ਪੁਰਾਤਨ ਪੰਜਾਬੀ - ਅੰਤਰੁ/ਅੰਤਰਿ/ਅੰਦਰਿ; ਸਿੰਧੀ - ਅੰਦਰੁ (ਅੰਦਰਲਾ), ਅੰਦਰਿ (ਅੰਦਰ); ਅਪਭ੍ਰੰਸ਼ - ਅੰਤਰ (ਵਿਚ), ਅੰਤਰਿ (ਵਿਚਕਾਰ); ਪ੍ਰਾਕ੍ਰਿਤ - ਅੰਤਰ/ਅੰਤਰਾ (ਅੰਦਰ), ਅੰਦਰੇ (ਵਿਚ, ਅੰਦਰ); ਪਾਲੀ - ਅਨ੍ਤਰ (ਅੰਦਰ, ਅੰਤਰਾਲ/ਵਕਫਾ), ਅਨ੍ਤਰਾ/ਅਨ੍ਤਰੇਣ/ਅਨ੍ਤਰੇ (ਵਿਚਕਾਰ, ਅੰਦਰ); ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ - ਅੰਤਰ (ਅਨ੍ਤਰ - ਅੰਦਰਲਾ ਭਾਗ, ਨੇੜੇ; ਰਿਗਵੇਦ - ਲਾਗਲਾ)।²²

ਜਾਵਣਾ = ਜਾਣਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਕੂਚ ਕਰਨਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਚਲੇ ਜਾਣਾ ਹੈ।

ਕਿਰਿਆ, ਸੰਭਾਵ ਭਵਿਖਤ ਕਾਲ; ਅਨ ਪੁਰਖ, ਪੁਲਿੰਗ, ਇਕਵਚਨ।

ਲਹਿੰਦੀ - ਜਾਵਣਾ/ਜਾਵਣ/ਜੋਆਵਣ (ਜਾਣਾ); ਅਪਭ੍ਰੰਸ਼ - ਜਾਵਹਿ/ਜਾਇਹਿ; ਪ੍ਰਾਕ੍ਰਿਤ - ਜਾਇ/ਜਾਇਏ; ਪਾਲੀ/ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ - ਯਾਤਿ (ਯਾਤਿ - ਜਾਂਦਾ ਹੈ)।

ਮੰਦਾ = ਮਾੜਾ, ਬੁਰਾ।

ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ (ਕੰਮ ਦਾ), ਕਰਮ ਕਾਰਕ; ਪੁਲਿੰਗ, ਇਕਵਚਨ।

ਲਹਿੰਦੀ - ਮੰਦਾ; ਸਿੰਧੀ - ਮੰਦੋ; ਅਪਭ੍ਰੰਸ਼ - ਮੰਦ (ਮੰਦਾ); ਪ੍ਰਾਕ੍ਰਿਤ - ਮੰਦ; ਪਾਲੀ/ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ - ਮੰਦ (ਸਨ੍ਦ - ਸੁਸਤ, ਅਗਿਆਨੀ)।

ਚੰਗਾ = ਚੰਗਾ, ਭਲਾ।

ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ (ਕੰਮ ਦਾ), ਕਰਮ ਕਾਰਕ; ਪੁਲਿੰਗ, ਇਕਵਚਨ।

ਲਹਿੰਦੀ - ਚੰਗਾ; ਕਸ਼ਮੀਰੀ - ਚੰਗੋ; ਅਪਭ੍ਰੰਸ਼/ਪ੍ਰਾਕ੍ਰਿਤ - ਚੰਗ; ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ - ਚਛ੍ਗ (ਚਛ੍ਗ - ਸਮਝਦਾਰ, ਸੋਹਣਾ, ਭਲਾ)।

ਆਪਣਾ = ਆਪਣਾ, ਆਪਣਾ (ਕੀਤਾ ਹੋਇਆ)।

ਪੜਨਾਂਵ, ਸਬੰਧ ਕਾਰਕ; ਅਨ ਪੁਰਖ, ਪੁਲਿੰਗ, ਇਕਵਚਨ।

²² 'ਅੰਦਰ' ਦੀ ਵਿਉਤਪਤੀ ਫ਼ਾਰਸੀ 'ਅੰਦਰੂਨ' (ਅੰਦਰ, ਵਿਚ) ਤੋਂ ਵੀ ਮਿਲਦੀ ਹੈ।

ਪੁਰਾਤਨ ਪੰਜਾਬੀ - ਅਪਣਾ/ਆਪਣਾ; ਲਹਿੰਦੀ - ਆਪਣਾ/ਅਪਣੇ; ਅਪਭ੍ਰੰਸ਼ - ਅਪਨ/ਅੱਪਨ/ਅੱਪਅ (ਅਪਣਾ); ਪ੍ਰਾਕ੍ਰਿਤ - ਅੱਤਣਅ/ਅੱਪਣਯ (ਆਪਣਾ); ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ - ਆਤਮਨਕ (ਆਤਮਨਕ - ਆਪਣਾ, ਨਿਜੀ)।

ਆਪੇ ਹੀ = ਆਪ ਨੇ ਹੀ, ਆਪ ਹੀ।

ਨਾਂਵ, ਕਰਤਾ ਕਾਰਕ; ਪੁਲਿੰਗ, ਇਕਵਚਨ।

ਅਪਭ੍ਰੰਸ਼ - ਆਪਿ; ਪ੍ਰਾਕ੍ਰਿਤ - ਅੱਪਣ; ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ - ਆਤਮਨਿ (ਆਤਮਨਿ - ਆਪ)।

ਕੀਤਾ = ਕੀਤਾ ਹੋਇਆ ਕੰਮ।

ਕਿਰਿਆ ਫਲ ਕਿਰਦੰਤ (ਨਾਂਵ), ਕਰਮ ਕਾਰਕ; ਪੁਲਿੰਗ, ਇਕਵਚਨ।

ਲਹਿੰਦੀ/ਪੁਰਾਤਨ ਅਵਧੀ - ਕੀਤਾ; ਸਿੰਧੀ - ਕੀਤੇ; ਪ੍ਰਾਕ੍ਰਿਤ - ਕਿੱਤ; ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ - ਕ੍ਰਿਤ (ਕ੍ਰੁਤ - ਕੀਤਾ ਹੋਇਆ)।

ਪਾਵਣਾ = ਪਾਉਣਾ ਹੈ, ਪਾਉਣਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਭੋਗਣਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਕਿਰਿਆ, ਸੰਭਾਵ ਭਵਿਖਤ ਕਾਲ; ਅਨ ਪੁਰਖ, ਪੁਲਿੰਗ, ਇਕਵਚਨ।

ਪੁਰਾਤਨ ਪੰਜਾਬੀ - ਪਾਉਣਾ; ਲਹਿੰਦੀ - ਪਾਵਣ; ਸਿੰਧੀ - ਪਾਇਣੁ (ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨਾ); ਪ੍ਰਾਕ੍ਰਿਤ - ਪਾਵਇ (ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਦਾ ਹੈ);

ਪਾਲੀ - ਪਾਪੇਤਿ (ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਲਿਆਉਂਦਾ ਹੈ); ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ - ਪ੍ਰਾਪਯਤਿ (ਪ੍ਰਾਪਯਤਿ - ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਾਉਂਦਾ ਹੈ, ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਦਾ ਹੈ)।

ਹੁਕਮ = ਹੁਕਮ, ਅਦੇਸ਼, ਫੁਰਮਾਨ।

ਨਾਂਵ, ਕਰਮ ਕਾਰਕ; ਪੁਲਿੰਗ, ਬਹੁਵਚਨ।

ਪੁਰਾਤਨ ਪੰਜਾਬੀ/ਬ੍ਰਜ- ਹੁਕਮ; ਅਰਬੀ - ਹੁਕਮ (حُكْم - ਆਦੇਸ਼)।

ਕੀਏ = (ਹੁਕਮ) ਕੀਤੇ ਹਨ, (ਹੁਕਮ) ਚਲਾਏ ਹਨ।

ਕਿਰਿਆ, ਭੂਤ ਕਾਲ; ਅਨ ਪੁਰਖ, ਪੁਲਿੰਗ, ਬਹੁਵਚਨ।

ਬ੍ਰਜ/ਰਾਜਸਥਾਨੀ - ਕੀਆ/ਕੀਏ; ਅਪਭ੍ਰੰਸ਼ - ਕੀਅ/ਕੀਅਆ; ਪ੍ਰਾਕ੍ਰਿਤ - ਕਰੀਇ; ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ - ਕ੍ਰਿਤਹ (ਕ੍ਰੁਤ: - ਕੀਤਾ)।

ਮਨਿ = ਮਨ ਵਿਚ (ਭਾਉਂਦੇ), ਮਨ (ਭਾਉਂਦੇ)।

ਨਾਂਵ, ਅਧਿਕਰਣ ਕਾਰਕ; ਪੁਲਿੰਗ, ਇਕਵਚਨ।

ਅਪਭ੍ਰੰਸ਼ - ਮਨੇ/ਮਣੇ; ਪ੍ਰਾਕ੍ਰਿਤ - ਮਣਿ/ਮਣ; ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ - ਮਨਸ੍ (ਸਨਸ੍ - ਮਨ)।

ਭਾਵਦੇ = (ਮਨ) ਭਾਉਂਦੇ, (ਮਨ ਨੂੰ) ਚੰਗੇ ਲੱਗਣ ਵਾਲੇ, (ਮਨ) ਮਰਜੀ ਵਾਲੇ।

ਭੂਤ ਕਿਰਦੰਤ (ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ ਹੁਕਮ ਦਾ), ਕਰਮ ਕਾਰਕ; ਪੁਲਿੰਗ, ਬਹੁਵਚਨ।

ਪੁਰਾਤਨ ਪੰਜਾਬੀ - ਭਾਉਣਾ (ਚੰਗਾ ਜਾਂ ਢੁਕਵਾਂ ਹੋਣਾ); ਸਿੰਧੀ - ਭਾਇਣੁ (ਪਸੰਦ ਕਰਨਾ); ਅਪਭ੍ਰੰਸ਼ - ਭਾਵਇ; ਪ੍ਰਾਕ੍ਰਿਤ - ਭਾਵਏਇ (ਪਸੰਦ ਕਰਦਾ ਹੈ); ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ - ਭਾਪਯਤੇ (ਭਾਪਯਤੇ - ਚਮਕਾਉਂਦਾ ਹੈ)।

ਰਾਹਿ = ਰਾਹ 'ਤੇ, ਰਾਹ ਵਿਚ।

ਨਾਂਵ, ਅਧਿਕਰਣ ਕਾਰਕ; ਪੁਲਿੰਗ, ਇਕਵਚਨ।

ਫ਼ਾਰਸੀ - ਰਹ (ਰਾਹ)।

ਭੀੜੇ = ਭੀੜੇ/ਤੰਗ (ਰਾਹ) 'ਤੇ/ਵਿਚ।

ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ (ਰਾਹਿ ਦਾ), ਅਧਿਕਰਣ ਕਾਰਕ; ਪੁਲਿੰਗ, ਇਕਵਚਨ।

ਪੁਰਾਤਨ ਪੰਜਾਬੀ - ਭੀੜਾ (ਤੰਗ); ਸਿੰਧੀ/ਅਪਭ੍ਰੰਸ਼ - ਭੀੜ (ਭੀੜ); ਪ੍ਰਾਕ੍ਰਿਤ - ਭੀਡਇ (ਮਿਲਦਾ ਹੈ, ਲੜਦਾ ਹੈ); ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ - ਭੀਟ (ਭੀਟ - ਮਿਲਣਾ, ਭੀੜ)।

ਅਗੈ = ਅਗੇ, ਦੋਜਕ/ਨਰਕ ਵਿਚ।

ਕਿਰਿਆ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ।

ਲਹਿੰਦੀ/ਸਿੰਧੀ - ਅਗੇ; ਅਪਭ੍ਰੰਸ਼ - ਅੱਗੈ; ਪ੍ਰਾਕ੍ਰਿਤ/ਪਾਲੀ - ਅੱਗ/ਅੱਗੇ; ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ - ਅਗ੍ਰ/ਅੱਗ੍ਰ (ਅਗ੍ਰ/ਅਗ੍ਰੇ - ਅਗੇ)।

ਜਾਵਣਾ = ਜਾਣਾ ਹੈ, ਲੰਘਣਾ ਹੈ।

ਕਿਰਿਆ, ਸੰਭਾਵ ਭਵਿਖਤ ਕਾਲ; ਅਨ ਪੁਰਖ, ਪੁਲਿੰਗ, ਇਕਵਚਨ।

ਲਹਿੰਦੀ - ਜਾਵਣਾ/ਜਾਵਣ/ਜੋਆਵਣ (ਜਾਣਾ); ਅਪਭ੍ਰੰਸ਼ - ਜਾਵਹਿ/ਜਾਇਹਿ; ਪ੍ਰਾਕ੍ਰਿਤ - ਜਾਇ/ਜਾਇਹਿ; ਪਾਲੀ/ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ - ਯਾਤਿ (ਯਾਤਿ - ਜਾਂਦਾ ਹੈ)।

ਨੰਗਾ = ਨੰਗਾ; ਨਸਰ ਕਰਕੇ, ਪਾਜ ਉਘੋੜ ਕੇ।

ਕਿਰਿਆ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ।

ਲਹਿੰਦੀ - ਨੰਗਾ; ਸਿੰਧੀ - ਨੰਗੁ; ਪ੍ਰਾਕ੍ਰਿਤ - ਠੱਗ/ਣਗਿਣ; ਪਾਲੀ - ਨੱਗ; ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ - ਨਗ੍ਨ (ਨਗ - ਬਸਤਰ ਹੀਨ, ਅਣਕੱਜਿਆ)।

ਦੋਜਕਿ = ਨਰਕ ਵਿਚ।

ਨਾਂਵ, ਅਧਿਕਰਣ ਕਾਰਕ; ਪੁਲਿੰਗ, ਇਕਵਚਨ।

ਫਾਰਸੀ - ਦੋਜਕ; ਪੁਰਾਤਨ ਫਾਰਸੀ - ਦੋਜਖ (ਜਹੰਨਮ, ਨਰਕ, ਅਪਰਾਧੀਆਂ ਨੂੰ ਸਜਾ ਦੇਣ ਦਾ ਸਥਾਨ)।

ਚਾਲਿਆ = ਚਲਾ ਲੈਣਾ ਹੈ, ਤੋਰ ਲੈਣਾ ਹੈ, ਲੈ ਜਾਣਾ ਹੈ।

ਕਿਰਿਆ, ਸੰਭਾਵ ਭਵਿਖਤ ਕਾਲ; ਅਨ ਪੁਰਖ, ਪੁਲਿੰਗ, ਇਕਵਚਨ।

ਮਾਰਵਾੜੀ - ਚਾਲਣੇ (ਜਾਣਾ); ਅਪਭ੍ਰੰਸ਼ - ਚਾਲਿਅ; ਪ੍ਰਾਕ੍ਰਿਤ - ਚਲਇ; ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ - ਚਲਤਿ (ਚਲਤਿ - ਚਲਦਾ ਹੈ)।

ਤਾ = ਤਾਂ, ਤਦੋਂ, ਉਦੋਂ।

ਯੋਜਕ।

ਲਹਿੰਦੀ/ਸਿੰਧੀ/ਨਿਪਾਲੀ/ਕਸ਼ਮੀਰੀ/ਅਪਭ੍ਰੰਸ਼/ਪ੍ਰਾਕ੍ਰਿਤ - ਤਾ (ਤਦੋਂ, ਤਾਂ); ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ - ਤਤਹ (ਤਤ: - ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ, ਤਦੋਂ)।

ਦਿਸੈ = ਦਿਸਣਾ ਹੈ, ਨਜ਼ਰ ਆਉਣਾ ਹੈ।

ਕਿਰਿਆ, ਸੰਭਾਵ ਭਵਿਖਤ ਕਾਲ; ਅਨ ਪੁਰਖ, ਪੁਲਿੰਗ, ਇਕਵਚਨ।

ਪੁਰਾਤਨ ਪੰਜਾਬੀ/ਬ੍ਰਜ/ਅਪਭ੍ਰੰਸ਼ - ਦਿਸੈ; ਪ੍ਰਾਕ੍ਰਿਤ - ਦਿੱਸਇ; ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ - ਦ੍ਰਿਸ਼ਯਤੇ (ਦ੍ਰਿਸ਼ਯਤੇ - ਦਿਖਦਾ ਹੈ)।

ਖਰਾ ਡਰਾਵਣਾ = ਬਹੁਤ ਡਰਾਉਣਾ, ਬੜਾ ਭਿਆਨਕ।

ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ (ਜੀਵ ਦਾ), ਕਰਤਾ ਕਾਰਕ; ਪੁਲਿੰਗ, ਇਕਵਚਨ।

ਪੁਰਾਤਨ ਪੰਜਾਬੀ/ਲਹਿੰਦੀ - ਖਰਾ (ਖਾਲਸ, ਸ਼ੁੱਧ); ਸਿੰਧੀ - ਖਰੋ (ਅਸਲੀ, ਪ੍ਰਮਾਣਕ); ਅਪਭ੍ਰੰਸ਼/ਪ੍ਰਾਕ੍ਰਿਤ/ਪਾਲੀ - ਖਰ (ਕਠੋਰ, ਖੁਰਦਰਾ, ਬੇਰਹਿਮ ਤਿੱਖਾ); ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ - ਖਰ (ਖਰ - ਕਠੋਰ, ਤਿੱਖਾ, ਕਸੈਲਾ) + ਪੁਰਾਤਨ ਪੰਜਾਬੀ - ਡਰਨਾ; ਲਹਿੰਦੀ - ਡਰਣ;

ਸਿੰਧੀ - ਡਰਣ; ਕਸ਼ਮੀਰੀ - ਡਰੁਨ (ਡਰਨਾ); ਪ੍ਰਾਕ੍ਰਿਤ - ਡਰਇ (ਡਰਦਾ ਹੈ); ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ - ਦਰਤਿ (ਫਰਤਿ - ਡਰਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ)।

ਕਰਿ = ਕਰ ਕੇ।

ਪੂਰਬ ਪੂਰਣ ਕਿਰਦੰਤ (ਕਿਰਿਆ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ)।

ਪੁਰਾਤਨ ਪੰਜਾਬੀ/ਅਪਭ੍ਰੰਸ਼ - ਕਰਿ (ਕਰ ਕੇ); ਪ੍ਰਾਕ੍ਰਿਤ - ਕਰਇ; ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ - ਕਰੋਤਿ (ਕਰੋਤਿ - ਕਰਦਾ ਹੈ)।

ਅਉਗਣ = ਅੰਗੁਣ/ਅਵਗੁਣ, ਐਬ, ਮਾੜੇ ਕੰਮ।

ਨਾਂਵ, ਕਰਮ ਕਾਰਕ; ਪੁਲਿੰਗ, ਬਹੁਵਚਨ।

ਪੁਰਾਤਨ ਪੰਜਾਬੀ - ਅਉਗਣ; ਲਹਿੰਦੀ - ਅੰਗੁਣ; ਅਪਭ੍ਰੰਸ਼ - ਅਵਗੁਣ; ਪ੍ਰਾਕ੍ਰਿਤ - ਅਵਗੁਣ; ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ - ਅਵਗੁਣਹ (ਅਕਗੁਣ: - ਚੰਗੇ ਗੁਣਾਂ ਦੀ ਘਾਟ, ਦੋਸ਼)।

ਪਛੋਤਾਵਣਾ = ਪਛੋਤਾਉਣਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ, ਪਛੋਤਾਵਾ ਪੱਲੇ ਪੈਂਦਾ ਹੈ।

ਕਿਰਿਆ, ਸੰਭਾਵ ਭਵਿਖਤ ਕਾਲ; ਅਨ ਪੁਰਖ, ਪੁਲਿੰਗ, ਇਕਵਚਨ।

ਪੁਰਾਤਨ ਪੰਜਾਬੀ - ਪਛੋਤਾਵਣਾ/ਪਛੋਤਾਣਾ; ਸਿੰਧੀ - ਪਛੋਤਾਉ (ਪਛੋਤਾਵਾ), ਪਛੋਤਾਇਣੁ (ਪਛੋਤਾਉਣਾ); ਅਪਭ੍ਰੰਸ਼ - ਪਚ੍ਛੋਤਾਵਿਯ/ਪਚ੍ਛੋਤਾਵਿਅ; ਪ੍ਰਾਕ੍ਰਿਤ - ਪਚ੍ਛੋਤਾਵਿਅ (ਪਛੋਤਾਇਆ ਹੋਇਆ); ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ - ਪਚ੍ਚੋਤਾਪ (ਪਚ੍ਚੋਤਾਪ - ਪਛੋਤਾਵਾ)।

॥੧੪॥ = ਚਉਦਵੀਂ ਪਉੜੀ ਸੰਪੂਰਨ।

ਕਾਵਿਕ ਪਖ

ਇਸ ਪਉੜੀ ਵਿਚ ਸਹਿਜ ਭਾਸ਼ਾਈ ਰੂਪ ਰਾਹੀਂ ਸਪਸ਼ਟ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਜੀਵ ਨੇ ਸੁੰਦਰ-ਸੁਹਾਵਣੇ ਕਪੜੇ ਅਤੇ ਰੂਪ ਦੁਨੀਆ ਵਿਚ ਹੀ ਛੱਡ ਕੇ ਚਲੇ ਜਾਣਾ ਹੈ। ਕੇਵਲ ਜੀਵ ਦੇ ਕੀਤੇ ਹੋਏ ਕਰਮ ਹੀ ਉਸ ਨਾਲ ਜਾਣੇ ਅਥਵਾ ਕੰਮ ਆਉਣੇ ਹਨ। ਮੰਦੇ-ਚੰਗੇ ਕੰਮਾਂ ਦਾ ਫਲ ਵੀ ਮਨੁਖ ਨੇ ਆਪ ਹੀ ਪਾਉਣਾ ਹੈ। ਅਗੇ ਸੰਕੇਤਕ ਵਰਣਨ ਕੀਤਾ ਹੈ ਕਿ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਮਨ-ਭਾਉਂਦੇ ਹੁਕਮ ਚਲਾਏ ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਅਗੇ 'ਭੀੜੇ ਰਾਹ' ਵਿਚੋਂ ਲੰਘਣਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਜੀਵ ਨੂੰ 'ਨੰਗਾ' ਕਰਕੇ ਦੋਜਕ ਵਿਚ ਭੇਜਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਹ ਬੜਾ ਡਰਾਉਣਾ ਲਗਦਾ ਹੈ।

ਇਥੇ 'ਭੀੜੇ ਰਾਹ' ਅਤੇ 'ਨੰਗਾ' ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਪ੍ਰਤੀਕਾਤਮਕ ਅਰਥ ਦੇ ਰਹੇ ਹਨ। 'ਭੀੜੇ ਰਾਹ' ਤੋਂ ਭਾਵ ਹੈ - ਤੰਗ ਰਸਤਾ ਅਰਥਾਤ ਐਸਾ ਰਾਹ ਜਿਸ ਵਿਚੋਂ ਗੁਜਰਨਾ ਕਸ਼ਟਾਂ-ਪਰੇਸ਼ਾਨੀਆਂ ਨਾਲ ਭਰਿਆ ਹੋਵੇ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ 'ਨੰਗਾ' ਸ਼ਬਦ ਦਾ ਭਾਵ ਹੈ - ਜੀਵ ਦੇ ਮੰਦੇ ਕਰਮਾਂ ਦਾ ਪਾਜ ਉਘੜ ਜਾਣਾ। "ਇਥੇ ਕਾਵਯ ਦਾ ਸੁੰਦਰ ਅਲੰਕਾਰ ਹੈ। ਦੁਨੀਆ ਵਿਚ ਉਸ ਨੂੰ ਮਨ ਭਾਂਵਦੇ ਕਰਮ ਕਰਨ ਦੀ ਖੁਲ੍ਹ ਪ੍ਰਾਪਤ ਸੀ, ਪਰ ਅਗੋਂ (ਖੁਲ੍ਹ ਦੇ ਉਲਟ) ਭੀੜ ਦੀ ਮਜਬੂਰੀ ਆ ਗਈ।"²³

'ਕਰਿ ਅਉਗਣ ਪਛੋਤਾਵਣਾ' ਤੁਕ ਕਿਉਂਕਿ ਸਮੁੱਚੀ ਪਉੜੀ ਦਾ ਸਾਰ ਪੇਸ਼ ਕਰ ਰਹੀ ਹੈ, ਸੋ ਇਥੇ ਪ੍ਰੋਕਤੀ ਪੱਧਰੀ ਵਿਰਲਤਾ ਆਈ ਹੈ।

ਇਸ ਪਉੜੀ ਦੀਆਂ ਸਾਰੀਆਂ ਤੁਕਾਂ ਦਾ ਮਾਤਰਾ ਵਿਧਾਨ ਸ਼ਬਦਾਵਲੀ ਅਤੇ ਉਚਾਰਣ ਦੇ ਅਧਾਰ 'ਤੇ $੧੩+੧੫ = ੨੮$ ਬਣਦਾ ਹੈ। ਅੰਤਲੀ ਤੁਕ ਵਿਚ ਵੀ ੧੫ ਮਾਤਰਾਵਾਂ ਹਨ।

²³ ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ, ਸੰਬਯਾ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ, ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਸਾਹਿਤ ਸਦਨ, ਨਵੀਂ ਦਿੱਲੀ, ੨੦੦੨, ਪੰਨਾ ੨੯੦੩